

งานช่างฝีมือกับเครื่องดนตรีไทย ในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์*

รุ่งอรุณ กุลธำรง**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยงานช่างฝีมือกับเครื่องดนตรีไทยในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสมบัติงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยวิธีวิจัยทางเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า เครื่องดนตรีไทย ทั้งเครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี เครื่องเป่า เป็นสมบัติอันเกิดจากการบูรณาการความรู้งานช่างฝีมือ ได้แก่ งานช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างบุ งานช่างหล่อ งานช่างรัก งานช่างแกะ งานช่างสลัก งานช่างประดับมุกที่สืบทอดกันมาจากสมัยกรุงสุโขทัย จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลปัจจุบัน และมีบทบาทสำคัญทางวัฒนธรรมในสังคมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์คือ บทบาทของช่างชาววังมายังช่างชาวบ้าน บทบาทการบูรณาการองค์ความรู้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย บทบาทของเครื่องดนตรีไทย บทบาทของบริษัทในสังคมไทย ซึ่งทำให้งานช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีพัฒนาการจากรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ มาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน บทบาทเหล่านี้จะเป็นพลังขับเคลื่อน ส่งเสริม สนับสนุน เกื้อกูลให้สังคมร่วมกันพัฒนาเครื่องดนตรีไทยยิ่งขึ้นในปัจจุบัน เพื่อเป็นสมบัติอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมของสังคมไทย สังคมอาเซียน และสังคมโลกสืบไป

* บทความวิจัยนี้พัฒนาต่อจากความรู้จากเอกสารประกอบฐานข้อมูลการช่างเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ของสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕.

** นักวิจัย P7 ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thai Arts and Crafts in Traditional Thai Musical Instruments During Rattanakosin Period*

*Rungaroon Kulthamrong***

Abstract

This historical and documentary research article aims to study the inheritance of the traditional musical instruments in Thai society during Rattanakosin Period. The four fundamental types of Thai musical instruments are classified into four categories consisting of plucked instruments (lute), bowed string instruments, percussion instrument, and wind instrument. As an outstanding traditional treasures, these inventive instruments, have been creation of unique integrated craft works of woodcraftsman, turner, pad fitting, moulder, lacquer work, carver or sculpture, pearl artisan, and pearl marquetry. Since Sukothai period onwards to the present reign, the craft works in traditional Thai musical instrument has encompassed significantly the cultural role in Rattanakosin Period, notably, inheritance of craftwork of the royal Court to layman craftsmanship, knowledge integration of instrumental craftsman invention, role of Thai musical instruments, context of Thai society relating to Thai instrumental craftworks. Thai inventive musical-instrumental craftworks in Rattanakosin Period which were developed during the reign of King Rama the Second onwards, has become influential dynamic in supporting and promoting social cooperation for more creativity of Thai musical instruments in order to sustain the traditional treasure of Thai society including ASEAN and global communities.

* This research article has expanded knowledge from the database research documents on 'Crafts in Thai Musical Instruments in the Bangkok Metropolitan Region', Institute of Thai Studies, 2012.

** Senior Researcher, P7, Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.

บทนำ

เวียนเอยเวียนเทียน	ให้เวียนซ้ายส่งวงมาขวา
ประโคมอินทเทรีปีชวา	แตรสั่งซ้งบังกะล่ำมลายู
กลองตะโพนโชนทับกระจับปี	มโหรีเรื่อยเพราะเสนาหุ
โหรพาฤตามาตย์ราชครู	ใส่พลุคะแนนแว่นเทียนชัย
พวกท้าวนางต่างคำนับรับส่ง	เวียนวงวันทาอ้อชฌาลัย
บำเรอรับขับร้องทำนองใน	ปีไฉนเสนาะเพราะสำเนียง
มโหระทึกกึกก้องกลองชนะ	ปึงปะเปิงครุ่มกระหิมเสียง
ทั้งฉิ่งกรับขับกล่อมพร้อมเพียง	สนั่นเวียงวังงานการวิวาห ^๑

จากบทละครในเรื่องอิเหนา ตอนอภิเษกสังคามาระตา พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งมีการบรรยายการเวียนเทียน พร้อมการประโคมมโหรีด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ เช่น อินทเทรี ปีชวา แตร สั่งซ้ง บังกะล่ำม ลายู กลอง ตะโพน โชน ทับ กระจับปี ปีไฉน มโหระทึก กลองชนะ ฉิ่ง กรับ ซึ่งแสดงให้เห็นความเจริญของการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยทั้งเครื่องตีต เครื่องเป่า เครื่องตี ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ใช้บรรเลงในราชสำนัก

เครื่องดนตรีไทยต่างๆ ในวงดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ล้วนมีความ สำคัญและบทบาทดำเนินการบรรเลงเพลงในโอกาสต่างๆ ตามบริบทของสังคมไทย จากอดีตมาถึงปัจจุบัน

แต่เมื่อใดก็ตามเมื่อมีการกล่าวถึงเครื่องดนตรีไทยในสังคมไทยก็จะกล่าว กันว่า เครื่องดนตรีไทยมีกี่ประเภท มีลักษณะอย่างไร บรรเลงอย่างไร ถ่ายทอดกัน อย่างไร ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นทฤษฎีและการปฏิบัติทางดนตรีไทย หรืออาจกล่าวถึงนักดนตรี ไทยผู้เชี่ยวชาญการบรรเลงเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆ สืบเนื่องมาไม่ขาดสายและมีวิวัฒนาการกระบวนการงานช่างอันประณีตสืบมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาล ที่ ๙ เช่น กรมศิลปากรปรับปรุงการประดิษฐ์กระจับปี โดยทำรูปทรง ลักษณะเช่นเดิม

^๑ อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒. (พระนคร: ประจักษ์วิทยา, ๒๕๑๐), หน้า ๑๒๐๕.

แต่ทำด้วยไม้หน้าหนักเบากว่าเดิม ขนาดเล็กกว่าเดิมลดหลั่นกันอีก ๓ ขนาด เพื่อประโยชน์ทางเสียง น้ำหนักเบาขึ้น เดินถือดีดสะดวก

ผู้เขียนจึงมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทยกับงานช่างฝีมือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในฐานะสมบัติหรือมรดกในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์ศึกษาสমบัติงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย และบทบาทงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยวิธีวิจัยเอกสาร อันจะได้ความรู้ภาพรวมเกี่ยวกับงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าและบทบาทงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ยังไม่พบบทความวิจัย รายงานวิจัยดังกล่าว ซึ่งจะเกิดประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเชิงลึกด้านไทยศึกษาต่อไป

บทความวิจัยนี้ ผู้เขียนจึงขอกำหนดขอบเขตว่า งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย หมายถึงความรู้ ความสามารถทางงานช่างฝีมือ เช่น ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างประดับกระຈก ช่างประดับมุก ช่างกลึง ฯลฯ ซึ่งนำมาใช้คิดทำเครื่องดนตรีไทย เช่น ระนาด จะเข้ ฆ้อง ฯลฯ ที่บรรเลงในวงดนตรีไทยปัจจุบัน เช่น วงมโหรี วงเครื่องสาย วงปี่พาทย์ในภาคกลางปัจจุบันโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

สมบัติงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในสังคมไทย

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย ถือเป็นมรดกวัฒนธรรมด้านดนตรีและงานช่างฝีมือ การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยหลายประเภทเพื่อการบรรเลงในโอกาสต่างๆ เครื่องดนตรีไทยเหล่านี้ล้วนเป็นสมบัติภูมิปัญญาทางงานช่าง ซึ่งบรรพบุรุษสั่งสมความรู้ ปรับปรุงให้ดีขึ้นทั้งรูปลักษณ์และคุณภาพเสียง แล้วถ่ายทอดความรู้ให้ลูก หลาน ญาติ ศิษย์ ตลอดจนคนในวงการดนตรีไทยสืบจากอดีตจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตามลำดับดังนี้

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีเครื่องดนตรีไทยที่ปรากฏในเอกสารสมัยกรุงสุโขทัย เช่น ศิลจาริกสุโขทัย หลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง (พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๓๓

ในด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๗ - ๒๑ ตั้งความว่า

- ๑๗ ไร่ฎีกพุ้น เมื่อจักเข้ามาเวียงเวียง
กันแต่่อไร-
- ๑๘ ฎีกพุ้นเท้าหัวลาน ดงบงคมกลอง
ด้วยเสียงพาดเสียงพิ-
- ๑๙ ณ เสียงเลื่อนเสียงขับ ใครจักมัก
เล่น เล่น ใครจัก-
- ๒๐ มักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน
เลื่อน เมืองสุ -
- ๒๑ โขทัยนี้ มีสี่ปากประตูหลวง
เที่ยวร่อมคนเสียดกัน^๒

เครื่องดนตรีไทยที่ปรากฏในหลักฐานข้างต้น คือ กลอง พิณ ที่แสดงให้
เห็นว่าสมัยนั้นใครจะเล่นตีกลอง ขับร้องประกอบพิณได้ตามความประสงค์

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่พระอินทร์เป็นใหญ่ มีเมือง
ของพระอินทร์คือสุทศนเทพนครซึ่งตั้งอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่มีสาวสวรรค์พ่อนรำ
ถวายแต่พระอินทร์ การพ่อนรำนั้นมีการบรรเลงเครื่องดนตรี พิณ สังข์ กลอง บัณเฑาะว์
ปีโฉน ตั้งความฉัญญ์กัณฑ์: ฉกามาพจรภูมิ ในไตรภูมิกถา (พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๕) ความว่า

...มีนางเทพยดาธิดาองค์หนึ่งชื่อคัคครา
แลถือพิณอันหนึ่งชื่อว่า มหาวีณา ครั้นว่านางนั้น
ติดพิณดวงนั้น แลพิณทั้งหลายอันได้
๖๐,๐๐๐ อันที่เป็นเพื่อนพิณนั้น หากดั่งเอง
แล ได้ยินไพเราะเพราะนักรหนา...มณีเมขลา
แลเป่าสังข์ใหญ่...ยังมีเทพธิดาตนหนึ่งชื่อ
ตปนัคคิ ตีกลองลูกหนึ่งชื่อว่าอานันทภารี

^๒ ศิลปินศิลปาธร พิมพ์ในโอกาสวันอนุรักษ์มรดกไทย วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๓๓, หน้า ๒๗.

...ยามา แลตบั้นเทาะวี่...สรไขสสุร เป่าปี่โจนแก้ว
เลาหนึ่ง...ปัญญาสิขรเทวบุตร สะพายกลองใหญ่
ลูกหนึ่งชื่อสัสสสุร...^๖

และมีความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ในอุตรกुरुว่า ผู้ชายในทวีปนี้มีความสุข
เพลิดเพลินกับการบรรเลงเพลงด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ ดังความว่า

...ฝูงผู้ชายอันอยู่ในแผ่นดินอุตรกुरुนั้นโสด รูปโฉม...
งาม...มีรูปร่างมีรูปร่าง...เที่ยวไปเหล่านตามสบาย...บ้างติด
บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า...ฆ้องกลองแตรสังข์กังสดาล...
ตั้งเทพยดาในเมืองฟ้า สนุกทุกเมื่อ...^๗

รวมทั้งการที่ชนทั้งหลายได้ชื่นชมพระบารมีมหาจักรพรรดิราชโดยมีการ
ขับร้องบรรเลงเครื่องดนตรีต่างๆ ดังความว่า

...อันว่าชนทั้งหลายนั้นยินดี...แล้วแลร้องก้องร้องขับ
เสียงพาทย์ เสียงพิณ แตรสังข์ ทั้งเสียงกลองใหญ่แล
กลองราม กลองเล็ก แลฉิ่งฉ่อง บัณเฑาะว์ เสนาะ
วังเวงกลางคนตีกลอง ตีพาทย์ฆ้อง ตีกรับสรรพทุกสิ่ง
ลาวจำพวกติดพิณแลสีซอพุดต่อแลกันฉิ่งริงรำ...^๘

จากเอกสารอื่นๆ อีกพบว่าไพศาล อินทวงศ์ กล่าวถึงวิวัฒนาการเครื่องดนตรี
สมัยกรุงสุโขทัยว่า มีเครื่องดนตรีไทย ได้แก่ แตร สังข์ มโหระทึก ฆ้อง กลอง ฉิ่ง ฉาบ
บัณเฑาะว์ พิณ ซอพุดตอ ปี่โจน ระฆัง กังสดาล มีเครื่องดนตรีในวงบรรเลงพิณ (พิณ)
วงขับไม้ (ซอสามสาย บัณเฑาะว์) วงปี่พาทย์เครื่อง ๕ (กลองชาตรี ทับ (โทน) ฆ้องคู่ ฉิ่ง)
วงมโหรีเครื่อง ๔ (กรับพวง ซอสามสาย พิณ ทับ)^๙ และสุรพล สุวรรณ กล่าวว่ามี

^๖ ญาณไทย. ไตรภูมิภค หรือไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ห้า (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๕-๒๑๙. (สะกดตามต้นฉบับ)

^๗ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๒-๙๓. (สะกดตามต้นฉบับ)

^๘ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑๐-๑๑๑. (สะกดตามต้นฉบับ)

^๙ ไพศาล อินทวงศ์, *คลินิคดนตรีไทยและแนะนำเครื่องดนตรีไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักดนตรีไทย ดอทคอม, ๒๕๔๔), หน้า ๕๗.

เครื่องดนตรีบรรเลงในวงปี่พาทย์เครื่อง ๕ (ปี่ ซ้องวง ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง) ไม่มี
ขนาด^๖

ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยามีการกล่าวถึงเครื่องดนตรีไทยในกฎหมายสมัย
กรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในกฎหมายนิตยสารบาลที่เกี่ยวกับ
พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองกรุงศรีอยุธยา เสถียรภาพ ความปลอดภัยของพระมหา
กษัตริย์และพระบรมมหาราชวัง เช่น บทบัญญัติเกี่ยวกับการเข้าสู่พระราชฐานว่าต้อง
ปฏิบัติตนอย่างไร ไม่บรรเลงเครื่องดนตรีใดๆ เพื่อการแสดงความเคารพต่อพระมหา
กษัตริย์ดังบทที่ ๒๐ ความว่า

๒๐

อนึ่งในท่อน้ำในสระแก้ว ผู้ใดขี่เรือคฤเรือปทุมเรือกุบแล
เรือมีสาตราวุธ...ชายหญิงนั่งมาด้วยกัน...ตีต่ากัน ร้องเพลงเรือ
เป่าปี่ขลุ่ย สีซอดีดจเข้กระจับปี่ตีโชนทับโห่ร้องนี่นั่น...^๗

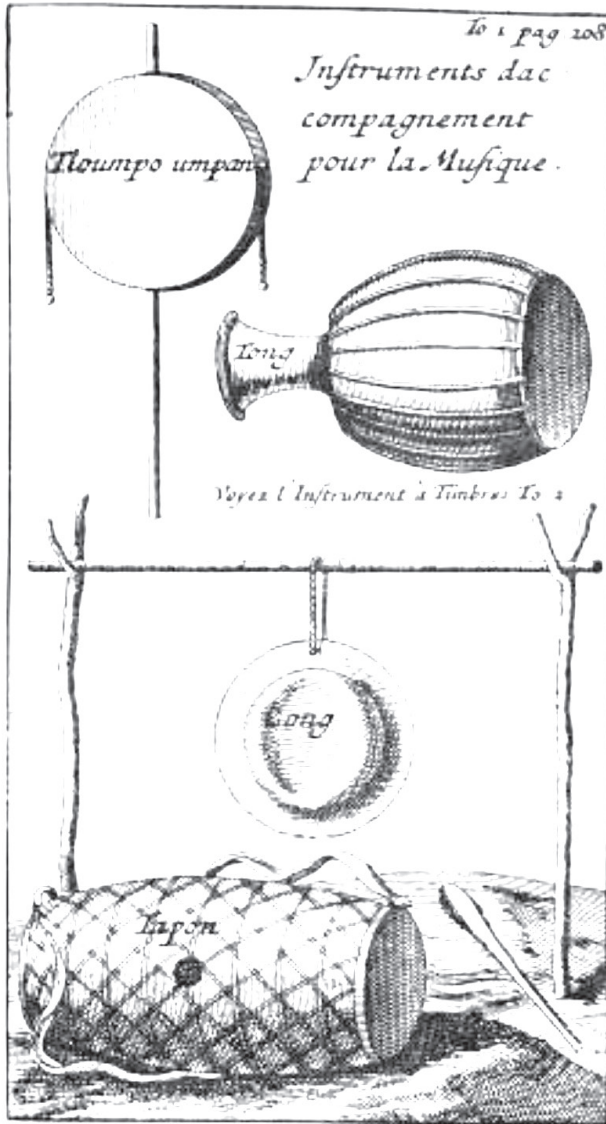
และจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ ที่ มร. เดอะ ลา ลูแบร์ อัครราชทูต
ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราชในกรุงสยาม แล้วบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่พบเห็นเรื่องเครื่องดนตรี
ไทย เช่น บัณเฑาะว์ โทน ซ้อง ตะโพน ดังความว่า

...ชาวสยามมีเครื่องดนตรีฝีมือ...ซึ่งเขาเรียก ซอ
...กับ haut-bois เสียงแหลมซึ่งเขาเรียกว่า ปี่...
เขาเล่นได้ไม่เลวทีเดียว เล่นควบกันไปกับซ้อง
ทำด้วยทองแดง ซึ่งผู้เล่นคนหนึ่งใช้ไม้สั้นๆ ตี
ไปตามจังหวะ...ซ้องนี้ผูกเชือกแขวนไว้ แต่ละใบ
มีคานสอดพาดอยู่บนขาตั้งสองด้าน...

^๖ สุรพล สุวรรณ, *ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙.

^๗ ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ ในประชุมหนังสือประกอบ
วิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๖๕.

ตะโพน นั้นรูปร่างเหมือนถังไม้ (ที่ใช้หมักเหล้า)
มีเชือกผูกโยงแขวนคอโพล่มาไว้ข้างหน้าผู้เล่น
แล้วก็ใช้กำปั้นทุบหน้ากลองทั้งสองหน้า...
...พวกราษฎรก็พอใจขับร้องเล่นในตอนเย็นๆ
ตามลานบ้าน พร้อมด้วยกลองชนิดหนึ่งเรียกว่า
โพน...โพนนั้นทำด้วยดิน (เผา) รูปร่างเหมือน
ขวดไม่มีก้น แต่หุ้มหนังแทน...

ภาพเครื่องดนตรีไทย ๔ ชนิด (บันเตาะวี่ โทน ช้อง ตะโพน) ในสมัยกรุงศรีอยุธยา^๔

^๔ สันต์ ท. โกมลบุตร, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ (พระนคร: ก้าวหน้า, ๒๕๑๐), หน้า ๓๐๑-๓๐๕.

เครื่องดนตรีไทยดังกล่าว ลา ลูแบร์ ได้เล่าว่าเป็นเครื่องดนตรีทำด้วยมือ มีทั้งซอสามสาย ปี่ ซ้อง ตะโพน โทณ บัณเฑาะว์ ฯลฯ พวกราษฎรสมัยกรุงศรีอยุธยาก็พอใจขับร้อง เล่นเครื่องดนตรีตามลานบ้าน

นอกจากนี้ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ได้กล่าวถึงหมู่บ้านช่างในสมัยนั้นว่ามีช่างทำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าอยู่ที่ย่านป่าโพน ที่ตั้งอยู่ภายในกำแพงกรุงศรีอยุธยา^{๑๑}

เครื่องดนตรีไทยที่นำมาผสมในวงดนตรีก็มีทั้งวงปี่พาทย์ วงมโหรี วงเครื่องสาย เช่น วงปี่พาทย์เครื่องห้ามีปี่ใน ซ้องวง ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง ที่บรรเลงประกอบโขน ละคร งานพิธี แล้วเพิ่มระนาดในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย วงมโหรีมีผู้หญิงบรรเลงกระจับปี่ ซอสามสาย ทับ (โทน) กรับพวง ที่เรียกกันว่าวงมโหรีเครื่อง ๔ (ผู้หญิง ๔ คน) ก็ได้เพิ่มรำมะนา ขลุ่ยเพียงออ จึงเรียกกันว่า วงมโหรีเครื่อง ๖ (ผู้หญิง ๖ คน) วงเครื่องสายก็มีทั้งซอด้วง ซอด้วง จะเข้ ขลุ่ย บรรเลงทำนองโทน ทับ ฉิ่ง เล่นประกอบจังหวะ^{๑๒}

ถึงสมัยกรุงธนบุรียังคงมีเครื่องดนตรีวงปี่พาทย์ วงมโหรี วงเครื่องสาย สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา และมีเครื่องดนตรีจากประเทศในอาเซียนด้วย เช่น วงมโหรีแขก ญวน เขมร พิณพาทย์รามัญ^{๑๓}

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การสืบทอดงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยได้สืบเนื่องมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เมื่อทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ พระนคร พระราชมณเฑียร พระมहाปราสาท ฯลฯ แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๓๒๘ ตามโบราณ

^{๑๑} จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, บ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๗ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๓๑๑.

^{๑๒} สุรพล สุวรรณ, ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย หน้า ๓๐-๓๓.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓

ราชประเพณี ในพระราชพิธีนั้นการประโคมดนตรีก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนโบราณราชประเพณีด้วยตามความเจริญในสมัยกรุงศรีอยุธยา เครื่องดนตรีจึงดำรงความสำคัญและบทบาทในราชสำนักเพื่อประโคมดนตรีในพระราชพิธีด้วย ดังความว่า

...ครั้นถึงวันพระฤกษ์ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เมื่อพระสงฆ์ ๔๓ รูปประชุมพร้อมในพระที่นั่งอมรินทราภิเษก จึงประโคมสังคีตดุริยางคดนตรีมโหรีพิณพาทย์...พระบาทสมเด็จพระบรมนารถพิตร์พระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงนมัสการพระศรีรัตนตรัย...เสด็จสถิตเหนืออุทุมพรราชอาสน์...ขุนราชธาดา เป้าพระมหาสังข์...เจ้าพนักงานประโคมดุริยางคดนตรีมะโหระทึก แตรสังข์ บัณเฑาะว์..^{๑๑}

นอกจากหลักฐานพระราชพงศาวดารที่แสดงการใช้เครื่องดนตรีในราชสำนักแล้ว ยังพบหลักฐานศิลปกรรม คือจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังหน้าในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ - ๒๓๔๐ ภาพพระพุทธรูปประวัติ ตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายาที่แสดงให้เห็นภาพ “นักดนตรีหญิงบรรเลงเครื่องดนตรี ฉิ่ง ขอสามสาย กระจับปี่ ขลุ่ย รำมะนา โทน กรับ”^{๑๒} ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ปัจจุบัน และภาพขอ (ขอสามสาย) พิณ (กระจับปี่) ในภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดดุสิตาราม กรุงเทพมหานคร^{๑๓} ซึ่งเป็นฝีมือของช่างเขียนในรัชกาลที่ ๑ ที่แสดงให้เห็นถึงรูปทรง ลักษณะ ความงามของเครื่องดนตรีไทยในสมัยนั้น อันสะท้อนให้เห็นความเจริญด้านเครื่องดนตรีที่สืบเนื่องมาจากอดีตมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างชัดเจน

เครื่องดนตรีไทยที่ประดิษฐ์เพิ่มในรัชกาลที่ ๑ อีก ๑ อย่างคือกลองทัดจาก ๑ ลูกเป็น ๒ ลูก เสียงดัง ตุ่ม ตุ่ม ต่อม ต่อม ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรีมีกลองทัดลูกเดียว

^{๑๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑**. (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๓), หน้า ๖๖ - ๖๘.

^{๑๒} อภิวันท์ อดุลยพิเชฏฐ์, **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**. พิมพ์ครั้งที่สาม (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๙๐.

^{๑๓} อุดม อรุณรัตน์. **ต้นตอขอสามสาย**, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเปี่ยมศรีดุริยางกูร วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๔, หน้า ๙๐.

ในวงปีพาทย์เครื่องห้า (ปี่ใน ระนาด ซ้องวง ตะโพน กลองทัดลูกเดียว^{๖๖} ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ปรากฏเรื่องเครื่องดนตรีไทยใน พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เรื่องอิเหนา ดังความว่า

บัดนั้น	ฝ่ายเจ้าพนักงานฉวนหน้า
บ้างแต่่งที่สถานศาลเทวา	ประดับประดาราชาวัดฉัตรทอง
แขวนโคมผูกม่านเพดานดาด	พรมเจียมปูลาดกวาดผง
ตั้งเครื่องพลีกรรมบรรจง	สำหรับจะได้ทรงบูชา
ชาวประโคมพิณพาทย์มโหรี	ก็ขนเครื่องดนตรีไปเตรียมท่า
.....
ถวายเป็นเครื่องสังเวทพลีกรรม	ภูเขาเงินสุวรรณอันอำไพ
.....
แก้คำซึ่งบำบวงไว้	แล้วสั่งให้ประโคมขึ้นนั้น ^{๖๗}

จากกลอนบทละครเรื่องอิเหนา ตอนท้าวดาหาวงสรวงพบว่ามีการจัด ประโคมพิณพาทย์มโหรี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในรัชกาลที่ ๒ เครื่องดนตรีไทยยังคงมีความ สำคัญสืบมาและมีการกล่าวถึงในวรรณคดีสำคัญของชาติที่ใช้เล่นโขนและละครใน อันเป็นศิลปะอีกสาขาหนึ่งในสมัยนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์มีพระราชดำริให้เสภาขับส่งปีพาทย์โดยใช้ เปิงมางสองหน้า ซึ่งแต่เดิมปีพาทย์ใช้ประกอบารพ้อนรำ เล่นหนัง โขน ละคร การประโคม^{๖๘}

เรื่องที่ควรภาคภูมิใจยิ่งในรัชสมัยนี้ คือรัชกาลที่ ๒ โปรดและทรงเล่น ขอสสามสายได้อย่างชำนาญยิ่ง ทรงมีขอสสามสายซึ่งพระราชทานนามไว้ว่า ขอสายฟ้า

^{๖๖} สุรพล สุวรรณ, *ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย* หน้า ๓๔.

^{๖๗} *อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒*, หน้า ๔๒๗-๔๒๙.

^{๖๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานเครื่องมโหรีปีพาทย์* พิมพ์ครั้งที่ ๘ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางอิง พุกกะพันธุ์ วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๕), หน้า ๑๐.

พาด เมื่อพระองค์ทรงปลดตราขุณิกตอนกลางคืนก็ทรงขอสามสายจנדิก แล้วเสด็จ
เข้าที่พระบรรทม ทรงพระสุบินเสด็จในรมณียาสถานสวยงาม ทรงเห็นดวงจันทร์
สว่างไสว สดับเสียงดนตรีทิพย์อันเป็นที่มาของเพลงบุหลันลอยเลื่อนที่รู้จักกันดีว่า
เพลงทรงพระสุบิน^{๑๔}

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ มีการเพิ่มเครื่อง
ดนตรีไทยในวงปี่พาทย์คือ ปี่นอก ระนาดทุ้ม (ไม้) ซ้องวงเล็ก ฉาบ (เล็ก) ซึ่งเรียกกัน
ว่าปี่พาทย์เครื่องคู่^{๑๕}

เครื่องดนตรีเป็นคู่ในวงปี่พาทย์เครื่องคู่คือ

๑. ปี่นอกกับปี่ใน
๒. คิดทำระนาดทุ้มชิ้นคู่กับระนาดเอก
๓. คิดทำซ้องวงเล็กชิ้นคู่กับซ้องวงใหญ่
๔. เปิงมางสองหน้ากับโทน (ตะโพน)
๕. ฉาบกับฉิ่ง
๖. เต็มกลองเป็นคู่^{๑๖} (กลองทัด)

จากการเพิ่มเครื่องดนตรีไทยในวงปี่พาทย์เครื่องคู่ จึงเป็นหลักฐานเอกสาร
แสดงให้เห็นว่า ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ช่างได้ทำเครื่องดนตรีไทยชิ้นใหม่ ๒ ชนิดตาม
ความคิดของนักดนตรีที่เห็นสมควรว่าเหมาะสมหรือดี คือระนาดทุ้มทำด้วยไม้ซึ่งเดิมมี
ระนาดเอกแล้ว และคิดทำซ้องวงเล็กที่เดิมมีซ้องวงใหญ่แล้วเช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็น
ว่านักดนตรีกับช่างร่วมมือกันทำงานตามความเชี่ยวชาญของตนที่นักดนตรีเชี่ยวชาญ
เรื่องเสียง การบรรเลงให้ไพเราะ ช่างก็เชี่ยวชาญงานช่างไม้ งานช่างกลึงที่จะทำ
เครื่องดนตรีชนิดนั้นๆ ให้มีรูปทรงดีเสียงดีตามความต้องการของนักดนตรี นักดนตรี
และช่างทำเครื่องดนตรีจึงต้องพึ่งพาอาศัยกัน

^{๑๔} ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานเครื่องดนตรีไทย** (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะ
เสียงซอ (อุณ คุรยงชีวิน) วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐), หน้า ๙๒.

^{๑๕} บุญธรรม ตราโมท, **คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย** (ม.ป.ท. ๒๔๘๑), หน้า ๙.

^{๑๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์**
หน้า ๑๑

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีผู้คิดทำ ระนาดทองขึ้นเป็นระนาดเอก และคิดทำระนาดเหล็กเป็นระนาดทุ้มที่ใช้ในวงปี่พาทย์ เครื่องใหญ่^{๒๒} และรัชกาลที่ ๔ ทรงมียวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ต้นแบบให้เกิดมียวงดนตรีชนิดนี้เพิ่มขึ้นอย่างมากในรัชกาลนี้ ประกอบกับพระองค์ทรง ยกเลิกพระราชกำหนดในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ห้ามมิให้ผู้อื่นมีละครผู้หญิงนอกจาก ของหลวงเท่านั้น จึงเกิดมีละครหญิงมากมาย ผู้ชายที่เล่นละครจึงเล่นเครื่องดนตรีปี่ พาทย์มากขึ้น วงปี่พาทย์ในรัชสมัยนี้จึงเจริญมากโดยเฉพาะวงดนตรีตามวังและบ้าน^{๒๓}

การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่น่าภาคภูมิใจยิ่ง คือ ระนาดทุ้มเหล็กหรือระนาดทุ้มทองที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมี พระราชดำริให้สร้างขึ้น โดยมีแนวพระราชดำริมาจากหีบเพลงฝรั่งอย่างเครื่องเขย หวีเหล็ก โดยทำลู่กระนาดทุ้มเหล็กเหมือนลู่กระนาดทองแต่มีขนาดโตกว่าเพื่อให้เสียง ทุ้ม จำนวน ๑๖ - ๑๗ ลู่^{๒๔}

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในรัชสมัยนี้ เกิดละครดึกดำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศร์วรวิวัฒน์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา นรินทรานุวัตติวงศ์ ทรงปรับปรุงปี่พาทย์ขึ้นประกอบการเล่นละครที่โรงละครดึกดำบรรพ์ จึงเรียกกันว่าปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี คือ ระนาดเอก (ใช้ไม้ نرم ตี) ระนาดทุ้มไม้ ระนาดทุ้มเหล็ก ซ้องวงใหญ่ ซ้องหุ่ย (มี ๗ ลู่ ๗ เสียง) ขอฮู้ ขลุ่ย ตะโพน กลองตะโพน (ใช้ตะโพน ๒ ใบ ตั่งหน้าขึ้น) ฉิ่ง กลองแขก^{๒๕}

นอกจากนี้ ผู้เขียนได้พบเอกสารชิ้นต้นในรัชกาลที่ ๕ ที่ขอให้ช่างสิบหมู่ทำไม้ ตีซ้อง ๑ อัน เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ดังความว่า

ถึงจมนั้นจงภักดีต้องค้ำขา ให้ทำไม้สำหรับตีซ้อง ๑ อัน สำหรับส่ง ไปถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีพร้อมกับซ้องที่

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^{๒๓} สุรพล สุวรรณ, *ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย* หน้า ๓๘

^{๒๔} ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานเครื่องดนตรีไทย* หน้า ๓๕

^{๒๕} บุญธรรม ตราโมท, *คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย* หน้า ๙

พระราชทานให้ได้เร็วหน่อย...ให้วานช่างสิบหมู่เขาทำให้ใหม่สักอัน...^{๒๖}

หลักฐานข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ช่างสิบหมู่เป็นหน่วยราชการที่
ทำเครื่องดนตรีไทยในราชสำนักตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ด้วย

และยังมีหม่อมเจ้าดำรง ปราโมช (เจ้าบั้ง) พระโอรสในพระองค์เจ้าปราโมช
กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ผู้เป็นท่านลุงของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมชซึ่งเป็น
ช่างกลึงของามีชื่อเสียงมากได้กลึงของาให้วังต่างๆ ในรัชสมัยนั้น เช่น ขอทวนนาก
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีการตั้ง
กรมมหรสพ กรมโขนหลวง กรมพิณพาทย์หลวง กรมช่างมหาดเล็ก มิว่งปี่พาทย์
บรรเลงทั่วไปและตามเสด็จรัชกาลที่ ๖ ในรัชสมัยนี้มีความเจริญทางดนตรี รัชกาลที่ ๖
พระราชทานบรรดาศักดิ์ทางดนตรีไทยไว้มาก เช่น ฉลาดซ้องวง บรรจงทุ้มเลิศ บรรเจิด
ปีเสนาะ ไพเราะเสียงซอ ฯลฯ มีวังที่สอนดนตรีไทย เช่น วังบูรพาภิรมย์ วังสวนกุหลาบ
วังบางคอกแหลม วังเพชรบูรณ์ วังหลวง วังสวนสุนันทา วังบางขุนพรหม ฯลฯ^{๒๗}

ในรัชสมัยนี้วังหลวงยังมีการส่งเสริมทางดนตรีไทยอีกด้วย เช่น จัดสังคีต
เป็นการหลวง^{๒๘} และตามบ้านข้าราชการขอบัดดนตรีต่างๆ มาก ดังความว่า

...เวลานี้บ้านข้าราชการหลายบ้านกำลังฝึกหัดเครื่องดนตรีแลเสียงขับร้อง
เพื่อเปนเครื่องบานใจแลบันเทิงใจ ความจริงถ้าจะนิยมฝึกหัดดนตรีแล
ขับร้องกันสักพักหนึ่งแล้วคงจะทำให้วิชาดนตรีของไทยแลวิชานกร้อง
แพร่หลายขึ้นอีกมาก แลจะเดินไปถนนไหนก็คงจะได้ยินแต่กระຈប់ปี สีซอ
ไพเราะ...จะเปนหญิงหรือชายก็ตามตังนั้น เมื่อไรหนอจะนิยมฝึกหัดดนตรี...

^{๒๖} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕ ว.๙๙/๑๑ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาล
ที่ ๕ กระทรวงวัง เรื่องข้อง (๑๖-๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๙)

^{๒๗} สุรพล สุวรรณ, *ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย* หน้า ๔๒- ๔๓

^{๒๘} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖ น.๒๐.๑๘/๖๔. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาล
ที่ ๖ เรื่อง จะมีสังคีตเป็นการหลวงอีก (๖ กันยายน - ๒๔ ตุลาคม ๒๔๕๙)

เหมือนนิยามเล่นกล้วยไม้หรือของเก่าบ้าง^{๒๙}

นอกจากการจัดสังคีตแล้ว ในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตแห่งวังบางขุนพรหมได้ทรงจัดประกวดปีพาทย์เพื่อบำรุงวิชาและฝีมือทางปีพาทย์ให้เฟื่องฟูอีกครั้งหนึ่งด้วย เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๔๖๖ ในวังบางขุนพรหม ซึ่งมีวงปีพาทย์เข้าประกวด ๓ วง คือวงของเจ้าพระยาธรรมมธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวังที่มีพระเสนาบดีดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) เป็นหัวหน้าวง วงวังบูรพาภิรมย์ที่มีจางวางศร ศิลปบรรเลงเป็นหัวหน้าวง และวงวังบางขุนพรหมที่มีจางวางท้าวพาทย์โกศลเป็นหัวหน้าวง^{๓๐}

จางวางท้าว พาทย์โกศลนอกจากเชี่ยวชาญการดนตรีไทยเป็นหัวหน้าวงวังบางขุนพรหมแล้ว ยังสามารถเป็นช่างซ่อมและสร้างเครื่องดนตรีไทยด้วย เช่น เคยซ่อมซอสามสายของรัชกาลที่ ๒ สร้างเครื่องมโหรีปีพาทย์ กลองทัด ตะโพนมอญ ฯลฯ^{๓๑}

นอกจากนักดนตรีไทยที่เป็นช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยแล้ว ยังมีช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในรัชสมัยนี้อีก เช่น

พระยาวิสุทธกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) ผู้เป็นช่างหลวงสร้างเครื่องดนตรีไทยในกรมศิลปากร และองคมนตรีในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖^{๓๒} และช่างชาวบ้านชื่อเจ๊กอง อยู่ที่บางลำพู พระนคร ช่างฝีมือประดิษฐ์วางระนาดด้วยไม้มะริด รูปสวย

^{๒๙} สำนักหอจดหมายเหตุ, ร.๖ น.๒๐.๑๘/๖๕. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ เรื่อง หัตถละคร หัตถพิณพาทย์ นักร้อง ดอกสร้อย สักวา เวลานี้ตามบ้านข้าราชการชอบหัตถละครและดนตรีต่างๆ มาก (๙ กันยายน - ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๕๙)

^{๓๐} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๖ น.๒๐.๑๘/๑๑๒. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ เรื่อง ประกวดปีพาทย์ ณ วังบางขุนพรหม (๒ พฤศจิกายน ๒๔๖๖)

^{๓๑} ศรีสุนทร นาคะอภิ, จางวางท้าว พาทย์โกศล, *ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐* หน้า ๓๓

^{๓๒} ตั้งปณิธาน อารีย์, *กรรมวิธีการสร้างขลุ่ยของครูธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๔, หน้า ๑๔.

มีฝีมือยอดเยี่ยมไม่มีใครสู้^{๓๓}

ความนิยมการเล่นเครื่องดนตรีไทยอีกชนิดหนึ่งคือ ซ้องมอญที่ประกอบด้วย ลูกซ้อง ๑๕ ลูก มีวงซ้องโค้งสูงขึ้น นิยมแกะสลักกลวดลาย ปิดทองงดงาม ใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์มอญซึ่งมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ในกลุ่มชาวมอญ^{๓๔}

ในรัชกาลที่ ๖ มีข้อน่าสังเกตว่ามีการสร้างซอสามสายที่ใช้ในพระราชพิธีขึ้น พระอุลตลงเนื่องจากในรัชกาลนี้ไม่มีประสูติกาลเจ้าฟ้าชาย พระองค์ชาย ซึ่งแตกต่างจากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีการสร้างซอสามสายมากเพื่อประกอบพระราชพิธีขึ้นพระอัฐิ^{๓๕} รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ยังคงมีวงที่มีวงดนตรีไทย เช่น วงบูรพาภิรมย์ วงสวนสุนันทา วงบางขุนพรหม วงหลวง ครูทางดนตรีไทย เช่น พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) พระยาเสนาะดุริยางค์ และลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง เช่น เทวาประสิทธิ์ พาทย์โกศล^{๓๖} ซึ่งผู้เชี่ยวชาญยังไม่พบว่ามีท่านใดเป็นช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยด้วย

ปัจจุบันในพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้จัดแสดงซอสามสายที่ช่างของโรงเรียนเพาะช่างทำไว้ด้วย

ในเรื่องงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย ส่วนใหญ่เป็นของราชสำนักที่สืบเนื่องมาจากรัชสมัยก่อน โดยพระยาวิศุกรรมศิลปประสิทธิ์ (น้อย ศิลป)^{๓๗}

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ไม่นิยม

^{๓๓} พูนพิศ อมาตยกุล, สมเด็จพระเทพรัตนฯ กับไม้มะริด ไม้หายากสำหรับทำเครื่องดนตรีไทย **สยามรัฐ** วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๐: ๑๑.

^{๓๔} เครื่องดนตรีไทย, **ดุริยางค์สถานศิลป์**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕)

^{๓๕} วีรวัฒน์ เสนอจันทร์ ฒไชย, **กรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๕, หน้า ๒๐.

^{๓๖} สุรพล สุวรรณ, **ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย** หน้า ๔๖ - ๔๗

^{๓๗} วรลภา พรหมทอง, **กรรมวิธีการสร้างซอด้วงของช่างธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐ หน้า ๑๒

เล่นดนตรีกัน ช่างก็หายไปเช่นกัน^{๓๘} ผู้เขียนเข้าใจว่าเนื่องมาจากบริบททางสังคมและเศรษฐกิจจากผลกระทบสงครามโลกครั้งที่ ๒

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ปรากฏว่ามีช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยมาก มีเครื่องดนตรีไทยเพิ่มปริมาณขึ้น โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ปริมาณลดลง และจังหวัดในภาคกลาง เช่น

พ.ศ. ๒๔๙๘ กรมศิลปากรประดิษฐ์กระจำปี่ขึ้นใหม่ อนุรักษ์รูปทรงเดิม ทำด้วยไม้เบาทั้งตัวและทวน เจาะรูที่ตัวกระจำปี่ เพื่ออุ่มเสียงให้ก้องกังวานขึ้น สร้างกระจำปี่ ๔ ขนาด ขนาดใหญ่ให้เท่าขนาดเดิม อีก ๓ ขนาดย่อส่วนลดหลั่นกันลงมาเพื่อประโยชน์ของเสียง กระจำปี่ทั้ง ๔ ขนาดนี้ถือเดินดีดเล่นเพลงได้สะดวก เปลี่ยนบันไดเสียงเล่นเพลงสากลได้^{๓๙}

พ.ศ. ๒๕๐๐ ประจิดต์ ชัยเจริญ ช่างประดิษฐ์ซอสามสาย ซอด้วง ซออู้ ตั้งความว่า

...สมัยนั้นทำได้อยู่เจ้าเดียว...คนเล่นน้อย ครูจิตต์
ทำซอสามสาย ๑๐ กว่าคัน...ทั้งหมดรวมซอด้วงซอด้วง
๔๐-๕๐ คัน..ท่านไม่ได้เดือดร้อนเรื่องฐานะ
...ทำเล่นสนุกสนานไปวันๆ...ใครมาเร่งทำอะไร
ก็ทำอันนั้นก่อน...^{๔๐}

พ.ศ. ๒๕๐๖ เกิดช่างแกะสลักหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เริ่มมีงานช่างฝีมือแกะสลักเครื่องดนตรีไทยโดยพิมพ์ เกิดทรง (เกิด พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๕๕๓) ได้นำวิชาแกะสลักเครื่องดนตรีไทยจากร้านถนนอมวาณิช กรุงเทพฯ ที่ตนเคยทำงานเขียนลายไทยและเรียนรู้การแกะสลักกลับมาเผยแพร่ในหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว ซึ่งขณะนั้นไม่เคยมีอาชีพนี้ แล้วฝึกน้องชาย

^{๓๘} พูนพิศ อมาตยกุล. สมเด็จพระเทพรัตนฯ กับไม้มะริด ไม้หายากสำหรับทำเครื่องดนตรีไทย. สยามรัฐ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๐: ๑๑

^{๓๙} ธนิต อยู่โพธิ์. ตำนานเครื่องดนตรีไทย หน้า ๘๖.

^{๔๐} วีรวัฒน์ เสนงันทรธัมไชย, กรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์, หน้า ๔๔-๔๕.

ทองสุข เกิดทรง และจ้างแกะสลักงานของร้านถนนอมวาณิช เมื่อร้านปิดกิจการจึง
รับงานแกะสลักเครื่องดนตรีเองคือ ซ้องมอญ จนกระทั่งมีชาวบ้านอีกหลายครอบครัว
ทำแล้วขยายเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงเรื่องการแกะสลักเครื่องดนตรีไทยสืบมา ในหมู่บ้าน
มีช่างแกะสลักเครื่องดนตรีไทย ๘ คน แกะสลักเครื่องดนตรีไทย ๗ ชนิด คือ ซ้องมอญ
ระนาดเอก ระนาดทุ้ม กระຈังโหม่ง แท้ตะโพน คอกเปิง กลองแขก มีคนนิยมแกะสลัก
ซ้องมอญมากที่สุดด้วยลาย ๑๑ ลาย เช่น ลายกระหนก ลายก้านขด ลายดอกประจํา
ยาม ลายหน้าขบ ลายกระຈังปฏิญาณ ลายบัวแวง ลายแข่งสิงห์ ลายกาบ ลายบัวควา
บัวหงาย ลายประจํากร้อย ลายหน้ากระดาน^{๔๐}

พ.ศ. ๒๕๑๗ วินิจ พุกสวัสดิ์ หรือช่างเล็ก (เกิด ๓๑ ธันวาคม ๒๔๙๐)
ชาวสมุทรสงคราม ปัจจุบันอยู่จังหวัดนครปฐม เป็นช่างประติษฐ์ซอสามสาย ซออู้
ซอดัวง ขิม ผู้ซ่อมซอสามสายงาข้างของหลวงไพเราะเสียงซอ (อู่น ดุริยชีวิน)
ประติษฐ์ซอชุดประดับงาข้างอยู่ที่ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ ซอดัวงไม้พญาจิว
ดำที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย น้อมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี (พ.ศ. ๒๕๓๐)^{๔๑}

พ.ศ. ๒๕๒๖ หลอ เกตุแก้ว กล่าวถึงการสร้างเครื่องดนตรีไทยในปัจจุบัน
(พ.ศ. ๒๕๒๖) คือ จะเข้ ซอสามสาย ซออู้ ซ้อง ขลุ่ย ปี่ ซึ่งมีช่างฝีมือประติษฐ์
หลายคน ที่มากที่สุดคือช่างฝีมือประติษฐ์ซออู้ เช่น ช่างจําริญ คชแสง ช่างหวล
ช่างณรงค์ ไชติบุตร ช่างปาน ช่างนพ ช่างเล็ก ช่างถอย ช่างหลอแกะซอ ช่างจ้อน
ไทรวิมานในจังหวัดสมุทรปราการ ช่างผล กิจขันในจังหวัดนนทบุรี ช่างเขาวีในจังหวัด
นครปฐม ช่างร้านดุริยบรรณ ร้านรวมดนตรี ร้านสยามวาทิตในกรุงเทพฯ เครื่องดนตรี
ไทยดังกล่าวบางชนิดก็ผลิตด้วยความยากลำบาก เช่น ซอสามสาย เพราะหาวัสดุ
ธรรมชาติและผู้ประติษฐ์ยาก ผู้ทำต้องมีความรู้ความชำนาญ ร้านทำซ้อง ฉิ่ง ฉาบด้วย

^{๔๐} ภูษิตา ศิริปัญญา, การแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหมู่บ้านตลาดบึงแก้ว อำเภอสนา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคไทย
ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐-๔๓

ทองลงหินริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ก็หาช่างตีขึ้นรูปฆ้องให้ได้ขนาด สวยงาม ยากเช่นกัน^{๕๓}

พ.ศ. ๒๕๓๖ กองดุริยางค์ทหารเรือได้จัดสร้างเครื่องดนตรีไทยงาช้าง วงมโหรีและวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ จำนวน ๒๙ เครื่อง มี ๒๐ ชนิด คือ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ปี่ใน ปี่นอก ปี่โฉม ปี่ชวา ปี่มอญ ซอด้วง ซออู้ ซอสามสาย จะเข้ ขลุ่ยเพียงออ ขลุ่ยหลีบ ตะโพนไทย กลองแขก กลองทัด มีปี่และเครื่องสายทำจากงาช้างทั้งสิ้น นอกนั้นเป็นการประกอบ ด้วยงา แต่ละเครื่องประดิษฐ์อย่างถูกต้อง งดงามตามที่นิยมประดิษฐ์กันมาแต่โบราณ ในเวลาต่อมากรมศิลปากรได้สนับสนุนให้งาช้างแก่กองทัพเรืออีก ๔๔ กิ่งและขึ้นงา ๑๘๑ ชิ้น กองทัพเรือจึงสร้างเครื่องดนตรีไทยชุดที่ ๒ เป็นวงปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่ ประดับงาช้างโดยประดิษฐ์งาช้างเป็นลายไทยแล้วฝังลงในเนื้อไม้ของเครื่องดนตรี^{๕๔}

พ.ศ. ๒๕๔๔ มีการสำรวจงาช้างทำเครื่องดนตรีไทยโดยอานันท์ นาคคง และ อัญญาวุธ สาคริก

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และจังหวัด ในภาคกลาง คือ

กรุงเทพมหานคร	มีช่าง	๓๐ คน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	มีช่าง	๒๑ คน
จังหวัดนครปฐม	มีช่าง	๑๓ คน
จังหวัดนนทบุรี	มีช่าง	๗ คน
จังหวัดเพชรบุรี	มีช่าง	๖ คน

^{๕๓} หลอ เกตุแก้ว, การสร้างเครื่องดนตรีไทย, **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๕** วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ณ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหาร (ลาดกระบัง), หน้า ๒๙-๕๖

^{๕๔} ทศนิษฐ์ ยาวะประภาส, “เครื่องดนตรีไทยงาช้าง”, **กินรี** ๑๓, ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๓๙): ๖๘-๗๔.

จังหวัดลพบุรี สมุทรสงคราม ฉะเชิงเทรา ตราด

มีช่างจังหวัดละ ๔ คน

จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครนายก

มีช่างจังหวัดละ ๓ คน

จังหวัดอ่างทอง

มีช่าง ๑ ชุมชน

จากข้อมูลดังกล่าวพบว่า กรุงเทพมหานครมีช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยมากที่สุดคือ ๓๐ คน รองลงมาคือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒๑ คน และจังหวัดนครปฐม ๑๓ คน ส่วนจังหวัดที่มีชุมชนทำเครื่องดนตรีคือจังหวัดอ่างทองที่มีชุมชนบ้านเอกราชทำกลองทุกชนิด

การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยของช่างฝีมือดังกล่าวมีหลายชนิด เช่น ซอด้วง ซอด้วง ขิม จะเข้ ซอด้วง ขลุ่ย ซอสามสาย โทนมหัศจรรย์ ฆ้อง ระนาด เครื่องเป่าพาทย์ เครื่องดนตรีวง เครื่องดนตรียี่อส่วน โทนเซรามิก รำมะนา อังกะลุง ปี่ กลอง ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง ฯลฯ ที่น่าสนใจยิ่งคือ มีช่างที่รับทำเครื่องดนตรีไทยทุกชนิดที่มีคุณภาพดี สวยงาม เช่น สมชัย ชำพาลี กรุงเทพฯ มีกิจการซ่อมแซมการดนตรี สมพร นวมระวี มีกิจการซื้อสังคีตประดิษฐ์ สมศักดิ์ นวมระวี มีกิจการซื้อฆ้องมโหรี และเป่า หีบสาคร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และที่น่าสนใจคือในจำนวนช่างฝีมือ ๑๐๘ คนข้างต้นนั้น มีช่างที่มีความสามารถพิเศษที่สนับสนุนการเป็นช่างที่ดี เช่น นักดนตรีไทยไม่น้อยกว่า ๓๒ คน มีศิลปินแห่งชาติคือ เตือน พาทย์กุล กรุงเทพฯ ผู้ประดิษฐ์ซอสามสาย ซอด้วง ซอด้วง (ยี่อส่วน) บุคคลดีเด่นทางวัฒนธรรมสาขาการช่างศิลปะและช่างฝีมือคืออง จันทรตรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้กลึงปี่ใน ปี่ชวา ปี่มอญ รวมทั้งมีช่างสงฆ์คือ พระครูปทุมธาดา (สงวน คล้ายสุบรรณ) อยู่วัดปทุมทอง จังหวัดนครปฐม ได้ฝึกฝนเด็กในอุปถัมภ์ของวัดให้ประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เช่น ทำปี่ ขันหน้ากลอง แกะสลักฆ้องมอญ รางระนาด กระจึงโหม่ง และมีวงเป่าพาทย์ด้วย นอกจากนั้นก็ยังมีผู้เป็นครูสอนดนตรีไทย นักร้อง นักประพันธ์เพลง เล่นลิเก ทำขวัญนาค เทียบเสียงดนตรี เป็นต้น^{๔๔}

^{๔๔} อานันท์ นาคคง และอัญญาวุธ สาคริก, “การสำรวจช่างทำเครื่องดนตรีไทยในปัจจุบัน” ใน *ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒* หน้า ๑๐๓-๑๔๘.

การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยของช่างฝีมือในรัชกาลปัจจุบันพบว่า ช่างรุ่น รัชกาลนี้ได้สืบทอดองค์ความรู้การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยด้วยวิธีการศึกษาแบบ โบราณ เช่น การเป็นลูกมือครูช่างของวินิจ พุกสวัสดิ์ที่ฝึกกลึงซอสามสาย ซอด้วง ซออยู่กับประจิดต์ ชัยเจริญผู้เป็นช่างซอและนักดนตรีที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสมุทรสงคราม การศึกษาการสร้างสัดส่วนซอสามสายที่สร้างมาก่อนเป็นต้นแบบ การศึกษาใน ครอบครัวที่มีพี่ชาย (พิมพ์ เกิดทรง) ฝึกการแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหลากหลายชนิด ให้แก่น้องชาย (ทองสุข เกิดทรง) การศึกษาความรู้จากประสบการณ์เป็นช่างร้านทำ และขายเครื่องดนตรีแห่งแรกและมีชื่อเสียงในประเทศไทย (ร้านดุริยบรรณ) ที่เขาวัว นานาเป้าสืบทอดมาแล้วเป็นช่างทำซอชื่อดังในจังหวัดนครปฐม ฯลฯ

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย: สมบัติของสังคมไทย

เครื่องดนตรีไทยเป็นผลของการมีทุนทางปัญญางานช่างฝีมือที่แสดงออก ให้เห็นประจักษ์เป็นรูปธรรมรูปทรงต่างๆ สวยสดงดงาม โดยยึดหลักคุณภาพของเสียงที่ บรรเลงเป็นทำนองด้วยกิริยาการดีด การสี การตี การเป่าโดยคน เครื่องดนตรีไทยชนิด ต่างๆ ประกอบด้วยเครื่องดีด เช่น กระจับปี จะเข้ เครื่องสี เช่น ซอสามสาย ซอด้วง ซออู้ เครื่องตี เช่น ระนาดเอก ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องวง โห่ญู ฆ้องวงเล็ก เครื่องเป่า เช่น ขลุ่ย ปี่ ซึ่งใช้เป็นเครื่องดนตรีไทยบรรเลงในวงดนตรี ไทยคือ วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย วงมโหรี ซึ่งสืบทอดกันมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เครื่องดนตรีไทยจึงเป็นสมบัติของสังคมไทย อันเกิดจากความรู้ ความสามารถ ประมวลประสบการณ์เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์กับการแสดงออกในรูปของศิลปะ ประเภทงานช่างฝีมือ ทั้งงานช่างเขียน งานช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างหล่อ งานช่างบุ งานช่างแกะ งานช่างสลัก งานช่างประดับกระจก งานช่างปิดทอง งานช่างหนัง งานช่างโลหะ งานช่างถม งานช่างเหล็ก ฯลฯ ที่ได้ผ่านกระบวนการสะสม ฟื้นฟู ปรับปรุงดัดแปลงให้เหมาะสมแก่กาลเวลา สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคม ตลอดจนได้ถ่ายทอด อบรม ฝึกฝนให้แก่คนในสังคมไทย สังคมอื่นๆ เพื่อสืบทอด เป็นสมบัติของสังคมไทย ดังตัวอย่างวิวัฒนาการการประดิษฐ์เครื่องดนตรีจากการตี การเป่า การดีด การสีเป็นเครื่องดนตรีไทยคือ

เครื่องตี เช่น ฆ้องเป็นเครื่องดนตรีไทยที่ผ่านกระบวนการสั่งสม เพิ่มพูน ปรับปรุง ดัดแปลง ซึ่งเริ่มจากการนำกรับหลายอันมาวางเรียงกัน ใช้เชือกร้อยให้เป็นพื้น แขนวนบนราง ใช้ไม้ตีให้เกิดเสียง ฆ้องจึงเป็นเครื่องดนตรีที่ประดิษฐ์จากงานช่างไม้ ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๓ มีการทำระนาดเพิ่มให้เกิดเสียงทุ้มต่ำที่เรียกกันว่าระนาดทุ้ม แล้วเรียกระนาดเดิมว่าระนาดเอก ถึงรัชกาลที่ ๔ มีการปรับปรุง ลูกระนาดจากไม้เป็นเหล็ก ทองเหลืองเพื่อให้เสียงกังวานสดใสที่เรียกกันว่าระนาดเอก เหล็กหรือระนาดทองแล้วพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริ ทำระนาดทุ้มเหล็กหรือระนาดทุ้มทองซึ่งมีรูปร่างเหมือนระนาดเหล็กแต่มีขนาดใหญ่กว่าทั้งราง ลูกระนาด จะเห็นได้ว่ากระบวนการงานช่างประดิษฐ์ระนาดในสมัย กรุงรัตนโกสินทร์มีความเจริญในเรื่องของเสียง ชนิด ขนาด วัสดุ ซึ่งในปัจจุบันมีระนาด ใช้บรรเลงในวงดนตรีไทย รวม ๔ ชนิด คือระนาดเอกไม้ ระนาดทุ้มไม้ ระนาดเอก เหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก

เครื่องเป่า เช่น ปี่ (ไทย) เป็นเครื่องดนตรีที่มีวิวัฒนาการประดิษฐ์มาแต่ โบราณ เจาะรู ๖ รูเพื่อให้เกิดเสียงแต่มีวิธีเป่าได้เสียงมากเกือบ ๓๐ เสียง คล้ายเสียง คนพูดซึ่งไม่เหมือนกับขลุ่ยใด เป่าเป็นงานที่สำเร็จด้วยความรู้งานช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างโลหะ ต่อมามีการทำเลาเป่าด้วยงาบ้าง เป่าใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ ประกอบการ เล่นหนังใหญ่ โขน ละครนอก ต่อมามีการประดิษฐ์ขนาดให้เล็กลงเพื่อให้ผู้หญิงเป่าเล่น ละครในเรียกกันว่าปี่ใน ปี่เก่าจึงเรียกว่าปี่นอก ในที่สุดมีปี่ไทย ๔ ชนิด คือปี่นอก (ขนาดเล็ก) ปี่นอกต่ำ ปี่กลาง ปี่ใน (ขนาดใหญ่) ส่วนนักประดิษฐ์ปี่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีชื่อเสียง เช่น เทียบ คงลายทอง (รัชกาลที่ ๖ - ๙) ผู้เป็นนักเป่าปี่ที่เรียนรู้การ ประดิษฐ์ปี่จากการศึกษาแผนโบราณเช่นกัน

เครื่องตีต เช่น กระจับปี่ (ไทย) เป็นเครื่องดนตรีที่ไทยบูรณาการจากความรู้ งานช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างแกะ งานช่างประดับมุก ฯลฯ กระจับปี่มีลักษณะ ๒ ส่วน คือส่วนกะโหลกเสียงกับส่วนคันทวน เครื่องดนตรีชนิดนี้มีในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพื่อตีตเล่นต่อมาใช้บรรเลงในงานหลวงเพื่อประกอบการขับไม้ในพระราชพิธี และ บรรเลงในวงมโหรี วงเครื่องสาย แต่กระจับปี่มีเสียงเบา น้ำหนักมาก ด้วยปัญหา กระจับปี่มีขนาดใหญ่และหนักเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ กรมศิลปากรในรัชกาลปัจจุบัน จึงปรับปรุง ดัดแปลงกระจับปี่ให้มีขนาดเล็กลงจากเดิมอีก ๓ ขนาดลดหลั่นลงเพื่อยิน

ถือติดได้ โดยรักษารูปแบบลักษณะเดิม เพิ่มนมเพื่อให้เปลี่ยนบันไดเสียงเล่นเพลง
สากลได้

เครื่องสี่ เช่น ซอสามสายเป็นเครื่องดนตรีไทยที่บูรณาการความรู้จากงาน
ช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างแกะ งานช่างทอง งานช่างรัก งานช่างประดับมุก งาน
ช่างสนะ (ช่างหนัง) ที่แสดงให้เห็นตามรูปทรง ลักษณะ ๓ ส่วน คือส่วนคันทวน ส่วน
กะโหลกซอ ส่วนคันทัก เช่น การกลึงคันทวน ลูกบิด กะโหลกซอเป็นงานช่างไม้
งานช่างรัก งานช่างปิดทอง ถ่วงหน้าของทวนเป็นงานช่างทอง งานช่างเงิน งานช่าง
โลหะรูปพรรณ งานช่างถมที่เป็นส่วนแสดงความสวยงาม ความมีค่า ความมีฐานะของ
ผู้เล่น ฯลฯ ซอสามสายได้ผ่านกระบวนการสั่งสม เพิ่มพูนความรู้การประดิษฐ์มาตั้งแต่
กรุงสุโขทัยจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จากช่างราชสำนักในรัชกาลที่ ๒ มาถึงช่าง
ชาวบ้านในรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๘) ซึ่งได้มีการปรับปรุงด้วย เช่น โบราณใช้กะลา
มะพร้าวที่มีลักษณะ ๓ พูทำกะโหลกซอสามสายแต่ปัจจุบันมีการใช้ไม้เนื้อแข็ง กะลา
ต่อ การติดกะลา ทวนซอโบราณทำด้วยงาแต่ปัจจุบันทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เนื้ออ่อน ฯลฯ
ด้วยเหตุผลที่ซอสามสายมีรูปทรง ลักษณะสวยงามวิจิตร เสียงไพเราะเพราะพริ้งจึง
เป็นราชาแห่งเครื่องดนตรีไทย ใช้บรรเลงในวงขับไม้ วงเครื่องสาย วงเครื่องสายผสม
ซอสามสาย

บทบาทงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เครื่องดนตรีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากมีสถานภาพเป็นสมบัติ
ของสังคมไทยซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการดนตรีไทยแล้ว ยังมีสถานภาพเป็น
วัฒนธรรมที่มีการสั่งสมความรู้ กระบวนการ การสืบทอดงานช่าง เช่น การประดิษฐ์
ระนาด ปี กระจับปี่ ซอสามสายดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยผู้ประดิษฐ์ที่เรียกว่าช่างฝีมือ
องค์ความรู้ที่นำมาใช้ทำเรียกว่างานช่างฝีมือ ผลงานช่างฝีมือที่เรียกว่าเครื่องดนตรีไทย
ชนิดต่างๆ และบริบทของสังคมไทย องค์ประกอบสำคัญทั้ง ๔ ส่วนนี้ต่างก็มีบทบาท
ต่อสังคมไทยที่แตกต่างกันแต่สัมพันธ์กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน สอดประสานกัน ไม่
สามารถแยกส่วนเป็นช่างฝีมือ ความรู้งานช่างฝีมือ ผลงานช่างฝีมือ สภาพของสังคม
ได้อย่างเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอเสนอการวิเคราะห์บทบาทของงานช่างฝีมือ
ประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อให้ผู้สนใจเกิดความรู้อย่าง
ลึกซึ้ง

ตระหนักในคุณค่าของงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย แล้วจะได้ร่วมมือ ร่วมมือ ร่วมส่งเสริม ร่วมสนับสนุนให้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยยังคงดำรงอยู่เป็นสมบัติของสังคมไทย สังคมอาเซียนและสังคมโลก บทบาทต่างๆ ประกอบด้วย

๑. บทบาทของช่างฝีมือ: ผู้สร้างคุณค่าให้เครื่องดนตรีไทย

ช่างฝีมือ คือผู้มีความรู้ ความสามารถในงานช่างที่ทำด้วยมือ ทำสิ่งของเพื่อประโยชน์ใช้สอย ในบทความวิจัยนี้ หมายถึงผู้มีความรู้จากประสบการณ์เป็นลูกมือช่าง ลูกศิษย์ครูช่าง ลูกจ้างทำเครื่องดนตรี แล้วสามารถทำเครื่องดนตรีไทย เพื่อให้เกิดเสียงดัง ไพเราะจากรูปร่าง ลักษณะ สัดส่วน ความประณีตสวยงามของเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆ ตามวัสดุที่ประกอบขึ้นเพื่อตี ตี เป่า

ช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อาจแบ่งได้ ๓ กลุ่ม คือช่างชาววัง ช่างชาวบ้าน และช่างชาววัด ซึ่งแสดงบทบาทที่แตกต่างกันตามสถานภาพของตนในสังคม เช่น

๑.) ช่างชาววัง

ช่างชาววัง หมายถึงช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยให้แก่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ หรือช่างที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ (วังหลวง วังหน้า กรมช่างสิบหมู่) เช่น ช่างผู้ประดิษฐ์ขอสามสายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงสืบเป็นประจำคือขอสายฟ้าฟาด ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีไทยที่เป็นที่มาของเพลงบุหลันลอยเลื่อน^{๑๑}

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็มีช่างประดิษฐ์ระนาดทุ้ม ฆ้องวงเล็ก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็มีช่างประดิษฐ์ระนาดเอกเหล็ก (ระนาดทอง) และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริประดิษฐ์ระนาดทุ้มเหล็ก

^{๑๑} พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, **ทูนกระหม่อม บริพัตรกับการดนตรี** หน้า ๒๓.

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีหลักฐาน เอกสารชั้นต้นระบุว่า ช่างสิบหมู่ เป็นส่วนราชการที่ทำเครื่องดนตรีไทยเช่นกัน คือ ไม้ตีฆ้อง^{๔๗} นอกจากนั้นหม่อมเจ้าดำรง ปราโมชยังได้กลึงงาเป็นขอทวนนาก (ขอสาม สาย) ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งในเวลา ต่อมาขอสามสายคู่พระหัตถ์นี้เป็นของเทวาประสิทธิ์ พาทยโกศล (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๕๑๖) และจำลองเอากุ๊ตย พาทยโกศลในปัจจุบัน

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ มีช่างฝีมือ ผู้เป็นข้าราชการสร้างเครื่องดนตรีไทยของกรมมหรสพคือ พระยาศุภกรรมศิลปประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) เช่น ขอดัง ขออุ้ และเครื่องดนตรีไทยส่วนใหญ่ในราชสำนักรัชกาลที่ ๖-๗

การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยของพระยาศุภกรรมศิลปประสิทธิ์ (น้อย ศิลป์) นั้น เฉลิม ม่วงแพศรีกล่าวว่า

...ในการสร้างขอสามสายของพระยาศุภกรรมศิลปประสิทธิ์
เน้นเรื่องความประณีตสวยงาม และจะนำลายไทยบัวคว่ำ
บัวหงาย ลวดลายต่างๆ มาใส่ให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของไทย
และให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น...^{๔๘}

นอกจากนี้ยังมีเทียบ คงลายทอง นักเป่าปี่ชื่อดังของกรมศิลปากรที่เป็น ช่างกลึงปี่ กำพวดปี่ที่มีโครงสร้าง สัดส่วน มาตรฐาน คุณภาพเสียงดีไพเราะ จนกลายเป็นต้นแบบของช่างมืออาชีพ ช่างสมัครเล่นในเวลาต่อมา^{๔๙}

พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงเป็นช่างเขียนแบบเครื่องดนตรีไทยคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ทรงออกแบบลวดลาย

^{๔๗} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.๕ ๖ ๙๙/๑๑ เรื่องฆ้อง (๑๖-๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๙)

^{๔๘} ตั้งปณิธาน อารีย์, **กรรมวิธีการสร้างขออุ้ของครูธีรพันธ์ ธรรมานุกูล** วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๑๔-๑๖.

^{๔๙} อภัย นาคคง, ทศนะเกี่ยวกับช่างทำเครื่องดนตรีไทย **ดนตรีไทยอุดมศึกษา** ครั้งที่ ๓๒ หน้า ๒๘.

ประดับมุกบนรางระนาด รางฆ้องมอญที่เป็นเครื่องดนตรีประดับมุกประจำตระกูล พาทย์โกศล^{๕๐}

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ มีช่างฝีมือประดิษฐ์ ซออุ้มทรงของรัชกาลที่ ๗ ซึ่งพระองค์โปรดมากที่เป็นซอทรงให้กำเนิดเพลงราตรีประดับ ดาว ดังความว่า

...พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเริ่มหัดซออยู่...
ข้าพเจ้าไปได้กะโหลกซออุ้มขนาดเล็กมาจากอัมพวา ๒ ใบ
ให้ช่างทำคันไม้ดำเสียมงามาทั้ง ๒ คัน เก็บไว้เองคันหนึ่ง
อีกคันหนึ่งทำยกะโหลกให้แกะพระปรมาภิไธย “ป.ปร.”
ทูลเกล้าฯ ถวายก็โปรดมาก ทรงเรียกว่า “ซอตุ้ม”
ซึ่งเป็นศัพท์ของท่านแทนคำว่า “เล็ก”...วางไว้
บนพระเก้าอี้ยาวที่ประทับเสมอ...แล้วเพลง “ราตรีประดับดาว”
ก็มีกำเนิดขึ้นด้วยซอตุ้มนั้น...^{๕๑}

จะเห็นได้ว่า ช่างชาววังเป็นช่างที่ประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงเล่นในพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถาน หรือวังต่างๆ โดยผู้ที่เป็นช่างฝีมือประจำวังต่างๆ นั้นเอง หรือบางครั้งบางคราวก็เป็นช่างของส่วนราชการด้วย สภาพแวดล้อมของการดนตรีไทย ความสนพระราชมหุทัยของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริสร้างระนาดทุ้มเหล็กและเป็นเจ้าของวงดนตรีไทยที่ยอดเยี่ยมวงหนึ่งในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ มีวงปี่พาทย์ชื่อตั้งวังบางขุนพรหมของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ รวมทั้งบรรยากาศทางการดนตรีไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๗ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อรัชกาลที่ ๗ ทรงเล่นเครื่องสายและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงขอสามสาย ดังความว่า

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗.

^{๕๑} พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษย และพูนพิศ อมาตยกุล, **ทูลกระหม่อมบริพัตรกับการดนตรี** หน้า ๑๔

...ตั้งแต่ทรงเล่นเครื่องสาย ก็โปรดให้พ่อเสด็จ
เข้าไปทรงขอสามสายถวายแทบทุกคืนวันจันทร์
พ่อทรงหาเวลาไปตีระนาดเอก กับคนตีซ้อง...
เล่นที่ห้องโถงชั้นล่างพระที่นั่งอัมพรฯ^{๕๖}

๒.) ช่างชาวบ้าน

ช่างชาวบ้าน หมายถึงช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยตามบ้าน
หมู่บ้าน ชุมชน ในกรุงเทพมหานคร ปริมณฑล และจังหวัดภาคกลาง ดังเช่น

ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ มีช่างชาวบ้านประกอบอาชีพทำซ้อง ดังมีหลักฐาน
ปรากฏชัดเจนว่า

กรอกบ้านบุหลังวัดธรรมสังเวช กรุงเทพฯ

๑. นายพุ่ม ขุนนครอำเภอ ชั่นกรมเมือง บุช้นขายเรือนฝากะดาน

๒. นายแยม หมื่นข้าสาลี ชั่นกรมมา บุช้นขายโรงฝาดตะ

๓. นายเก็ก บุตรจีนเอี้ยว ทำซ้องขาย เรือนฝาดตะ

๔. นายดิด บุตรนายเอี่ยม...บุช้นขาย...^{๕๗}

จะเห็นได้ว่า รัชสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ นั้น มีช่างชาวบ้านบุใน
กรุงเทพฯ ทำซ้องขายแล้วคือนายเก็ก บุตรชาวจีน แต่ช่างทำซ้องมิได้อยู่แยกออกไป
จากบ้านบุช้น ซึ่งผู้เขียนมีข้อสังเกตว่าเป็นการรวมกันของผู้มีอาชีพที่ใช้ความรู้ของ
ช่างบุ ตีเครื่องทองลงหินเช่นเดียวกันตามความต้องการของผู้อุปโภคสมัยนั้น คือการ
บุช้นของชาวบ้านคนไทย และการตีซ้องของชาวบ้านชาวจีน ซึ่งมีความสามารถ อุปนิสัย
ที่แตกต่างกัน จึงมีอาชีพทำซ้องขายในบ้านบุเพียง ๑ หลังจากบ้านช่างตีช้นอีก ๓ หลัง
ซึ่งผู้เขียนมีข้อสังเกตว่าการทำซ้องบ้านบุนี้อาจเป็นต้นกำเนิดของการทำซ้องที่บ้านเนิน
ซึ่งอยู่ถัดออกไปจากบ้านบุ ในสมัยนั้นจึงมีบ้านบุ ๒ แห่ง คือฝั่งพระนครแถววัดสังเวชฯ
บางลำพู และฝั่งธนบุรีแถววัดสุวรรณาราม ริมคลองบางกอกน้อย ซึ่งอยู่ติดกับบ้านเนิน

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

^{๕๗} สารบัญชี, ส่วนที่ ๒ คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก จ.ศ. ๑๒๔๕ เล่ม ๒
พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๘๑. (สังเวท สกกดตามต้นฉบับ)

นอกจากนี้ยังมีช่างทำระนาดในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ดังที่พูนพิศ อมาตยกุล กล่าวไว้ว่า

...สมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ มีช่างทำรางระนาด
อยู่ที่บางลำพูคนหนึ่ง ชื่อแจ็กอง ฝีมือดียอดเยี่ยม
ไม่มีใครสู้และรับทำด้วยไม้มะริด रुपสวย ไม้เลือกมางาม
ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ งานที่ทำก็ลดลง แถมถึงรัชกาลที่ ๘
ไม่นิยมเล่นดนตรีกัน ช่างก็เลยหายไป...^{๕๔}

ช่างชาวบ้านทำระนาดชื่อดังในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ คือแจ็กอง ที่บ้านบางลำพู ดังกล่าว เป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นชาวจีนเช่นเดียวกับช่างทำฆ้องที่บ้านบุ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๗-๘ งานช่างก็ลดลง ผู้เขียนจึงมีข้อสังเกตว่า ช่างชาวบ้านก็น่าจะมีน้อยเช่นกัน ซึ่งอาจมีผลกระทบมาจากสถานการณ์ทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕

แต่ต่างจังหวัดในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ มีช่างชาวบ้านบางแพ ตำบลเอกราช ใกล้ตลาดอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง มีการประกอบอาชีพที่สร้างรายได้และมีชื่อเสียงคือ การทำกลอง เช่น กลองยาว กลองทัด โทน ตะโพน รำมะนา^{๕๕}

หลังจากนั้น ในช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดปรากฏการณ์ช่างชาวบ้านรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย และรู้จักกันอย่างแพร่หลาย เช่น ฆ้องวงบ้านเนิน บางกอกน้อย ชลบุรีบางไผ่ไก่ ธนบุรี ปี่บ้านแพนอำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิณระนาดเอก ระนาดทุ้มอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และด้านข้าง จังหวัดสุพรรณบุรี การแกะเครื่องเป่าพาทย์นางหงส์ บางแขยง จังหวัดปทุมธานี จะเข้ไม้ขนุนพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี กลองบ้านเอกราช จังหวัดอ่างทอง ซึ่งสืบทอดความรู้งานช่างฝีมือกันในครอบครัว และใช้สอยกันใน

^{๕๔} พูนพิศ อมาตยกุล, “สมเด็จพระเทพรัตนฯ กับไม้มะริด ไม้หายากสำหรับทำเครื่องดนตรีไทย”, **สยามรัฐ** วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๐: ๑๑.

^{๕๕} สมัย สุทธิธรรม, **อ่างทอง** (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๘

ชุมชน^{๕๖}

ปัจจุบัน มีช่างชาวบ้านประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยมากขึ้นทั้งรายบุคคล ครอบครัวยุคใหม่ ในกรุงเทพฯ ปริมณฑล และต่างจังหวัด เช่น

ช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยทุกชนิดในกรุงเทพมหานครที่โดดเด่น เช่น สมชัย ชำพาลี มีภูมิลำเนาที่จังหวัดกาญจนบุรี บิดามารดาเป็นเกษตรกรและมีความสามารถพิเศษด้านช่างไม้และดนตรีไทย จึงทำให้สมชัย ชำพาลีสนใจการดนตรีไทยด้วย ตั้งแต่เล็ก และได้รับการฝึกหัดจากบิดากับติดตามบิดาไปบรรเลงดนตรีไทยในงานต่างๆ บิดาเห็นว่าลูกชายมีใจรักขนาดเอกจึงทำรางระนาดเอกแล้วจ้างครูคุมมาสอนให้ทั้ง ระนาดเอกกับฆ้อง หลังจากนั้นสมชัย ชำพาลีจึงไปอยู่กับคณะลิเกที่จังหวัดกาญจนบุรี และกรุงเทพฯ ตามลำดับ ทั้งเล่นลิเกกับระนาดเอก แต่เป็นคนช้อย้ายจึงเล่นระนาดเอก อย่างเดียว ต่อมาสังเวียน คุ่มโสมภา คณะ ช. นาศิลป์ ขวนมาอยู่บ้านวัดยาง เรียนแตตรง เพลงมอญ แล้วจึงทำระนาดรางแรกสำเร็จเพื่อใช้บรรเลงด้วยความรู้ช่างไม้ หลังจากนั้น ก็ทำต่อมา ฝีมือก็พัฒนาขึ้น เพิ่มการแกะสลัก ลงรัก ปิดทอง มีเสมอ ชำพาลีดูแล การลงรัก ปิดทอง จนกระทั่งในปัจจุบันมีช่างทำเครื่องดนตรีไทยประมาณ ๘๐ คน มีชื่อกิจการว่า สมชัยดนตรีไทยที่แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ กับมีโรงงานผลิตที่จังหวัดกาญจนบุรี

ปัจจุบันการผลิตเครื่องดนตรีไทยของสมชัย ชำพาลี ยึดหลักการพัฒนาโดย รักษาเอกลักษณ์ไทย มีความโดดเด่นสวยงาม มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยประดิษฐ์ ผู้เล่นดนตรีไทยพอใจ เช่น

- มีเครื่องดนตรีไทยที่ใช้เทคนิคใหม่ ประกอบด้วยไม้พุดฝางลายไทย ประกอบ งาช้างฝางลายไทย และถอดประกอบได้
- มีเครื่องดนตรีไทยที่ใช้เงาเทียม ซึ่งได้รับความนิยมมาก เพราะสนอง ความต้องการอนุรักษ์ช่างไทยได้ส่วนหนึ่ง
- มีเครื่องดนตรีไทยที่สร้างสรรค์ชิ้นใหม่ คือเครื่องดนตรีไทยใหญ่ที่สุดในโลกและบรรเลงได้ เช่น ระนาดเอก ยาว ๒.๕ เมตร สูง ๑.๕ เมตร

^{๕๖} อภัย นาคคง, ทักษะเกี่ยวกับช่างทำเครื่องดนตรีไทย, *ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒* หน้า ๒๙

ขอตั้ง ขออยู่ สูง ๒.๕ เมตร จะเข้า สูง ๑ ฟุต และขอสามสาย

นอกจากสมชัย ชำพาลี ยังมีช่างที่ประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยได้ทุกชนิด เครื่องดนตรีไทยย่อส่วนขนาดเล็กบรรเลงได้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นนักดนตรีไทย หัวหน้าวงดนตรีไทย ครูช่างซ่อมเครื่องดนตรีไทย และศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) พ.ศ.๒๕๓๕ คือเตือน พาทยกุล (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๕๔๖)^{๕๗}

ในต่างจังหวัดก็มีช่างชาวบ้านอีกมาก เช่น จังหวัดนครนายก (พ.ศ. ๒๕๔๒) มีมานพ อยู่สวัสดิ์ที่อำเภอบ้านนา เป็นนักดนตรีไทย หัวหน้าวงปี่พาทย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ฝึกทำระนาดเอก ระนาดทุ้มกับบิดา แล้วประดิษฐ์ขายในเวลาต่อมา สมหวัง คำวังนัง แห่งบ้านคำวังนังบรรเลง เป็นนักดนตรี มีวงปี่พาทย์และปี่พาทย์มอญที่ใช้ยังกะลุงร่วมด้วย เมื่อยังกะลุงชำรุด แต่หาคนซ่อมไม่ได้ จึงทำอังกะลุงเองโดยเรียนกับอุทัย อุซุจินดามัย (วัดหัวลำโพง กรุงเทพฯ) เมื่อชำนาญจึงประดิษฐ์อังกะลุงราวให้มีเสียงครบทุกเสียงในเครื่องเดียวกัน ปัจจุบันเปิดบ้านสอนวิชาดนตรีไทย ทำอังกะลุงจำหน่ายทั่วประเทศ ยังมีช่างประดิษฐ์ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็กซึ่งไม่ได้มีความรู้ดนตรีไทยเลย คือ สำราญ นิลวิไลกันธ์ ที่เป็นช่างหล่อเหล็ก ทองเหลือง อุปกรณ์ก่อสร้าง ใบพัดเรือ แล้วมีนักดนตรีไทยนำลูกฆ้องชำรุดมาให้ซ่อมจึงนำไปพัดเรือที่ชำรุด (มีส่วนผสมทองแดง ดีบุก นิเกิล) มาผสมกับทองเหลืองหล่อลูกฆ้องทำให้เสียงดัง กังวานดีจึงนำความรู้มาปรับปรุงพัฒนากับงานดนตรีไทย คือฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็กจนเป็นที่ยอมรับและเป็นมรดกให้ลูกหลาน^{๕๘}

๓.) ช่างชาววัด

ภิกษุสามเณรที่เป็นช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เท่าที่ผู้เขียนศึกษาในเอกสารมีเพียง ๑ รูปคือ พระครูปฐมธาดา (สงวน คล้ายสุวรรณ) จำพรรษาอยู่ที่วัดปฐมทอง เลขที่ ๓๒ หมู่ ๕ ตำบลห้วยม่วง อำเภอกำแพงแสน จังหวัด

^{๕๗} เอกสารประกอบฐานข้อมูลช่างเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๕), หน้า ๒๒-๒๘

^{๕๘} อิศารัตน์ วิเศษศักดิ์, “แหล่งผลิตเครื่องดนตรีไทยในจังหวัดนครนายก”, *ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๑* (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๔-๑๒๘.

นครปฐม พระครูฝึกฝนงานช่างฝีมือแกะสลักห้องมอญ รางระนาด กระจิ่งโหม่ง ขึ้นหน้ากลอง ทำปี่ และตั้งวงปี่พาทย์เด็กกำพร้ารักปทุมพิทักษ์ อนุรักษ์ดนตรีไทย^{๕๔}

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า พระครูปทุมธาดาเป็นภิกษุที่มีบทบาทในการให้การศึกษ แก่เด็กๆ ในอุปถัมภ์เพื่อให้สามารถพึ่งตนเอง ประกอบอาชีพงานช่างฝีมือประดิษฐ์ เครื่องดนตรีไทยต่อไป และมีรายได้เพิ่มในการเล่นวงปี่พาทย์ซึ่งเป็นกิจกรรมเสริม ของวัดและชาวบ้านในพื้นที่นั้น

๒. บทบาทขององค์ความรู้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย: การบูรณาการความรู้

องค์ความรู้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย ประกอบด้วย

๑) มีความรู้ที่สะสมมา

ความรู้ที่สะสมมาคือความรู้เดิมกับความรู้ที่มีเพิ่มขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังที่อนิต อยู่โพธิ์ กล่าวถึงตำนานเครื่องดนตรีไทยไว้ว่า

...เครื่องดนตรีดั้งเดิมของไทย บัญญัติขึ้น
เรียกตามเสียงด้วยคำโดดในภาษาไทย...เช่น
เกราะ โกร่ง กรับ ฉาบ ฉิ่ง ปี่ ขลุ่ย เพ็ชชะ
ขอ ฆ้อง และกลอง...เมื่อรู้จักประดิษฐ์เครื่อง
ดนตรีให้ก้าวหน้าขึ้น...เอาไม้มาทำอย่างกรับ
แต่วางเรียงไป เอาฆ้องหลายๆ ใบมาทำเป็นวง
...เรียกเครื่องดนตรีเหล่านั้นว่า ระนาด ฆ้องวง...
ต่อมาเมื่อชาวไทยได้อพยพ...ตั้งอาณาจักรใน
แหลมอินโดจีน...รับเอาวัฒนธรรมทางดนตรี

^{๕๔} อานันท์ นาคคง และอัญญาวุธ สาคริก, “การสำรวจช่างทำเครื่องดนตรีไทยในปัจจุบัน”, ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒ (ม.ป.ท.: , ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

อินเดียมาผสมกับแบบมอญเขมร...คลุกเคล้ากับ
เครื่องดนตรีเดิมของตน จึงเกิดเครื่องดนตรีชนิด
ใหม่ๆ...เช่น พิณ สังข์ ปี่โฉน บัณเฑาะว์
กระจับปี่ จะเข้ โทน ทับ...^{๖๐}

หมู่บ้านที่แสดงว่าการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยนั้น ต้องมีความรู้เดิมเป็น
ทุนก่อนแล้วจึงเพิ่มพูนความรู้ขึ้นเพื่อนำมาใช้ประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เช่น บ้านบุใน
กรุงเทพฯ เมื่อรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๒๖ ซึ่งมีราษฎรออาศัยและประกอบอาชีพ
ช่างบุเพื่อค้าขายที่บ้านของตนนั้นมีจำนวนถึง ๑๒ หลังคาเรือน ประกอบด้วยช่าง
บุชั้น ๑๑ หลังคาเรือน และทำห้องขายเพียงหลังเดียว^{๖๑} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความรู้
การประดิษฐ์ห้องนั้น เป็นความรู้เดิมของช่างบุคือการตีสำริดด้วยมือ ทำเป็นภาชนะ
เครื่องใช้คือช้อน แล้วจึงพัฒนาความรู้ตีขึ้นรูปทำห้องเพื่อบรรเลงให้เปล็ดเปล็น
สนุกสนานหรือประกอบกิจกรรมอื่นๆ

นอกจากนี้การสะสมความรู้การทำเครื่องดนตรียังมีการสะสมไว้ในครอบครัว
ของช่างอีกด้วย เช่น ครอบครัวทำห้องที่บ้านเนิน เลขที่ ๔๖๘ ถนนอิสรภาพ กรุงเทพฯ
ในรัชกาลปัจจุบัน คือครอบครัวแยมบาง มีปวน แยมบางเจ้าของกิจการบ้านเนินห้องวง
ผู้เป็นพ่อและบุตร รุ่นลูกคนที่ ๑ รุ่นลูกคนที่ ๒ (ดำรงค์ แยมบาง) ช่างครอบครัวนี้
มีความรู้การทำห้องวง และฉิ่ง ฉาบ ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ มีห้องวงใหญ่ ๑๖ ลูก
ห้องวงเล็ก ๑๘ ลูก ห้องมอญ ๑๕ ลูก และห้องคู่เล่นมโนราห์ ละครชาตรี^{๖๒}

๒) มีความรู้ที่ปรับปรุง

ความรู้ที่มีการปรับปรุงคือการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยแต่เดิมมีข้อบกพร่อง
ไม่ว่าอย่างไรก็มีการดัดแปลง เปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย กาลสมัย เช่น

^{๖๐} ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานเครื่องดนตรีไทย* พิมพ์แจกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ
หลวงไพเราะเสียงซอ (อุณ ฑูระยะชีวิน) วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐, หน้า ๒๕

^{๖๑} สารบาณีย์ ส่วนที่ ๒ คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงาน
กรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร เล่ม ๒ หน้า ๓๘๑-๓๘๒

^{๖๒} ธนบุรี หน้า ๑๘๖-๑๘๗

พ.ศ. ๒๕๔๘ กรมศิลปากรแก้ไข เปลี่ยนแปลงขนาด วัสดุการทำกระจับปี่โดย ศึกษารูปร่างเช่นเดิม ตัวและทวนทำด้วยไม้เบา เจาะรูที่ตัวกระจับปี่ให้เสียงก้องกังวาน ขึ้น สร้างขนาดกระจับปี่ ๔ ขนาดคือ ขนาดใหญ่เท่าของเดิม ขนาดย่อมอีก ๓ ขนาด ลดหลั่นกันลงมาเพื่อประโยชน์ทางเสียง กระจับปี่ทั้ง ๔ ขนาดนี้มีน้ำหนักเบา ถือเดิน ติดเล่นได้สะดวก เปลี่ยนบันไดเสียงเล่นเพลงสากลได้^{๖๓}

เดือน พาทยกุล ศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีไทย พ.ศ. ๒๕๓๕ ช่างประดิษฐ์ เครื่องดนตรีไทยขนาดเล็กประกอบงาช้าง ๑๖ ชิ้นเป็นวงมโหรีบรรเลงได้ เพื่อแก้ปัญหา ที่เครื่องดนตรีไทยมีขนาดใหญ่ ขนขึ้นเครื่องบินไม่สะดวก ตามที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลรับสั่งให้ช่วยแก้ปัญหาการนำเครื่องดนตรีไทยไปแสดงต่าง ประเทศได้^{๖๔}

สมชัย ขำพาลี ผู้ได้รับรางวัลหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ผู้ปรับปรุง ดัดแปลงความรู้การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยของสมชัยดนตรีไทย ทั้งการ ทำงานเทียบเพื่ออนุรักษ์งาช้าง การแกะสลักลายให้ลึก คมชัดและอ่อนช้อย การทำหุ่น รางระนาดเอกและรางระนาดทุ้มอ่อนช้อยงดงาม รวมทั้งการประดิษฐ์เครื่องดนตรี ไทยขนาดใหญ่ที่สุดในโลกและบรรเลงได้ด้วย เช่น ระนาดเอก ขอด้วง ขออู้ ขอสามสาย จะเข้^{๖๕}

๓) การถ่ายทอดความรู้

มีการถ่ายทอดความรู้ คือมีการอบรม ฝึกฝนให้สมาชิกของตนหรือผู้สนใจ สามารถนำความรู้ประกอบอาชีพได้

การถ่ายทอดความรู้การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สามารถแบ่งความรู้ออกเป็นหลายศาสตร์ เช่น

^{๖๓} ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานเครื่องดนตรีไทย* หน้า ๘๖

^{๖๔} “เครื่องดนตรีจิว”, *กินรี* ๑๘, ๗ (กรกฎาคม ๒๕๔๔) : ๕๘-๖๒.

^{๖๕} เอกสารประกอบฐานข้อมูลการช่างเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล หน้า ๒๔-๒๖

พฤษศาสตร์

ช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้ว่าเครื่องดนตรีที่จะประดิษฐ์นั้นจะใช้พรรณพืชอะไรบ้างมาเป็นวัสดุจึงจะเหมาะสมกับส่วนประกอบของเครื่องดนตรีไทยชนิดนั้นๆ เช่น

(๑) เครื่องตี

ระนาด ลูกระนาดทำด้วยไม้ไผ่บงเสียงไพเราะมาก ขนุนป่า มะริด สักทำารงระนาด ฯลฯ

ฆ้อง ไม้ไผ่บงทำไม้ตี หวาย ประตู่ทำร้านฆ้องวง ฯลฯ

ตะโพน ใช้ไม้ขนุนป่า คุณ สักขุดแต่งทำตัวตะโพนเรียกว่าหุ่น ฯลฯ

กลองยาว ไม้มะขามเทศ สะเดา มะม่วงป่าทำตัวกลอง (หุ่น) ฯลฯ

(๒) เครื่องเป่า

ขลุ่ย ตัวขลุ่ยทำด้วยไม้ชาง รวก ชิงชัน มะเกลือ สัก ฯลฯ

ปี่ ไม้ชิงชัน พะยุงทำตัวปี่ ลิ้นปี่ทำด้วยใบตาล ฯลฯ

(๓) เครื่องดีด

กระจับปี่ ไม้แก่นทำกะโหลกกระจับปี่

จะเข้ ไม้แก่นขนุน (เสียงเพราะ) ชิงชัน ประตู่ ไม้กมันทำตัว หัว

ส่วนนม หย่องนิยมใช้ไม้โมกมันเพราะเนื้อละเอียด ฯลฯ

(๔) เครื่องสี

ซอสามสาย กะโหลกซอทำด้วยกะลามะพร้าวหนู ๓ พู ทวน ลูกบิด คันชัก ซอทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ชิงชันเพราะต้องรับแรงมาก หย่องทำจาก ไม้เนื้ออ่อน หากใช้ไม้ไฟทำจะมีเสียงโปร่งกว่าไม้อื่น ฯลฯ

ซอด้วง กะโหลกซอทำจากกะลามะพร้าวกลมรี ใช้ไม้ชิงชัน พะยุงทำทวน ฯลฯ^{๖๖}

^{๖๖} อรไท ผลดี, พรรณพืชที่ใช้ทำเครื่องดนตรีไทย การสัมมนาดนตรีไทยเรื่อง ปัญหาในการผลิตเครื่องดนตรีไทย จัดโดยคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๒๘-๒๙ ตุลาคม ๒๕๓๕ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๒๙-๓๐

ศิลปะ

ช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยต้องได้รับการถ่ายทอดว่าเครื่องดนตรีไทยที่จะทำนั้น เครื่องดนตรีที่ดีมีลักษณะ รูปทรง สัดส่วน องค์ประกอบอย่างไรที่จะทำให้เกิดเสียงดัง ดี กังวาน ไพเราะ เช่น การประดิษฐ์ปี่ของเทียบ คงลายทอง เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๗ พระเสนาะดุริยางค์ (แหม่ม สุนทรวาทิน) แนะนำว่าปี่ที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร แล้วประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔ ท่านจึงอยากทำปี่ใช้เองเพราะของเดิมใช้มานาน ในเวลาต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ท่านจึงเป็นทั้งนักเป่าปี่และช่างประดิษฐ์ปี่ ๑,๐๐๐ กว่าเล่ม^{๖๗}

จะเข้ เป็นเครื่องดนตรีที่ขุดขึ้นจากไม้ทั้งท่อน เป็นโพรงภายใน ขนาดที่นิยมทำยาว ๑๓๐ เซนติเมตร เพราะทำให้เสียงไม่ทุ้ม ไม่แหลมเกินไป มี ๒ ตอนคือ ตอนหัว (กระพุ้งใหญ่) ทำให้เกิดเสียงก้องกังวาน ตอนท้ายเป็นแนวยาวมีนม ๑๐ นม ท้ายสุดติดลูกบิด ๓ ลูก มีหย่องตั้งอยู่ มีสาย ๓ สาย มีขา ๕ ขา ใช้ไม้ดีดจะเข้บรรเลง และมีการพัฒนาเสียงตามต้องการของผู้เล่นหากต้องการเสียงแหลมขึ้นก็ลดขนาดตอนหัวให้แคบลง หรือทำขนาดจะเข้ให้เล็กลงตามส่วนเพื่อให้เด็กบรรเลงได้^{๖๘}

งานช่างฝีมือ

ช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยต้องได้รับการถ่ายทอดวิชา วิธีการ ขั้นตอนงานของช่างต่างๆ เช่น ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างบุ เพื่อการประดิษฐ์รูปทรง สัดส่วนของโครงสร้างเครื่องดนตรีไทยแต่ละชนิดเพื่อคุณภาพของเสียงเป็นหลัก และช่างแกะ ช่างสลัก ช่างประดับกระจก ช่างรัก ช่างปิดทอง ช่างถม เพื่อตกแต่งเครื่องดนตรีไทยให้งดงาม ทรงคุณค่าทั้งรูปลักษณ์ ความประณีตงดงาม เช่น การผลิตชิ้นส่วนต่างๆ ของซอสามสาย ประกอบด้วยกะโหลกซอ ทวนตอนบนและทวนตอนล่าง แกนยึดทวน ลูกบิด คันชัก หย่อง ถ่วงหน้า สายซอ^{๖๙}

^{๖๗} การสร้างเครื่องดนตรีไทย, *ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๕* หน้า ๕๕-๕๖.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๔๑.

การถ่ายทอดความรู้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยนั้น จะมีการถ่ายทอดให้คนในครอบครัว ครูกับศิษย์ ร้านขายเครื่องดนตรีกับช่าง สมาชิกในหมู่บ้าน ฯลฯ เช่น ครอบครัวของสมชัย ชำพาลีกับกิจการสมชัยดนตรีไทยที่ทำเครื่องดนตรีไทยทุกชนิด ครอบครัวจรินทร์ กลิ่นบุปผาที่ทำขลุ่ย ครอบครัวดำรง แยมบางที่ทำฆ้องวง ครูประจิดต์ ชัยเจริญฤทธิที่เป็นช่างขอและนักดนตรีที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสมุทรสงคราม ได้ถ่ายทอดการกลึงซอสามสาย ซอด้วง ซออู้ ให้วินิจ พุกสวัสดิ์ (ลูกศิษย์) เป็นลูกมือแล้วเป็นช่างประดิษฐ์ซอด้วงไม้พญาจิวตาโดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซอสามสาย ซอด้วง ซออู้ ประกอบงาช้างของศูนย์สังคีตศิลป์ อนุคารกรุงเทพฯ^{๙๐}

นอกจากนั้น ยังมีร้านดุริยบรรณที่เป็นร้านผลิต ซ่อม ขยายเครื่องดนตรีไทยแห่งแรกและมีชื่อเสียงมากในประเทศไทย ซึ่งมีต้นตระกูลสืบเชื้อสายมาจากพระประดิษฐ์ไพเราะ (มี คุริยางกูร) ร้านตั้งอยู่บริเวณสี่แยกคอกวัว พระนคร แล้วย้ายไปถนนสุขุทัย เขตดุสิต กรุงเทพฯ ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๕๘) ร้านนี้ปิดกิจการแล้ว ระยะเวลาที่ร้านดุริยบรรณนำเครื่องดนตรีที่ชาวบ้านนำมาขาย ต่อมาได้รับกระสวนซออู้จากวังหลวงเป็นร้านแรกโดยพระยาศุภกรรมศิลปประสิทธิ์ ผู้เป็นช่างประดิษฐ์ซออู้ของกรมศิลปากรในรัชกาลที่ ๖ - ๗ แล้วร้านดุริยบรรณนำต้นแบบนั้นมาปรับปรุงกระสวนซออู้ใหม่จึงเรียกกันต่อมาว่ากระสวนดุริยบรรณ นอกจากนั้นร้านดุริยบรรณยังถ่ายทอดการกลึงซออู้ของร้านให้แก่ช่างของร้านอีกด้วย เช่น เขาวน ขาวนาเป่าที่เป็นช่างของร้านดุริยบรรณมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๕๑๒ แล้วจึงลาออกไปทำซออยู่ที่บ้านของตนในจังหวัดนครปฐม แล้วช่างในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๕) ก็นำแบบซออู้ของดุริยบรรณมาเป็นต้นแบบการกลึง เพราะรูปทรง สัดส่วนสวยงาม ได้มาตรฐาน^{๙๑}

ที่น่าสนใจ ได้มีการถ่ายทอดการแกะสลักเครื่องดนตรีไทยให้แก่คนที่ไม่มีความรู้งานช่างเลย คือหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยพิมพ์ เกิดทรง ที่เคยเป็นช่างเขียนลายและแกะสลักเครื่องดนตรี

^{๙๐} วีรวัฒน์ เสนจันทร์ ธิโขย, **กรรมวิธีการสร้างซอสามสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์** หน้า ๔๒-๔๓

^{๙๑} ตั้งปณิธาน อารีย์, **กรรมวิธีการสร้างซออู้ของครูธีรพันธ์ อรรถมานุกุล** หน้า ๑๑ - ๑๗.

ไทยของร้านถนนอมวาณิช กรุงเทพมหานคร แล้วนำความรู้มาถ่ายทอดให้คนในครอบครัว และชาวบ้านตลาดปิ่นแก้วมีอาชีพรับจ้างแกะสลักเครื่องดนตรีไทยจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๕)^{๗๒}

คติชนวิทยา

การประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในสังคมกรุงรัตนโกสินทร์ ช่างต้องมีความรู้ทางคติชนวิทยาที่เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีกับเครื่องดนตรีไทยที่ถ่ายทอดกันต่อมา จากบรรพบุรุษหลายเรื่อง เช่น

(๑) ดุริยเทพ

ดุริยเทพ คือเทพเจ้าด้านดนตรี มีเทพที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยคือพระวิศุกรรม เทวดาผู้ชำนาญการช่างทั้งปวง ซึ่งเรียกกันอีกหลายชื่อว่า พระวิศุกรรม พระวิษณุกรรม พระพิฆณุกรรม พระวิสสุกรรม พระเวสสุกรรม พระเพชรฉลุกรรม

พระวิศุกรรม เป็นเทพตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ เป็นนายช่างใหญ่ของเทวดา เทพแห่งศิลปะการช่างดังคำไหว้ครู่ว่า “ท่านประสิทธิ์สาปสรรคเครื่องเล่นสิ่งสารพันในใต้หล้า” การสร้างเครื่องดนตรีไทยที่ได้ลักษณะตามความประสงค์เพราะอำนาจแห่งพระวิศุกรรมดลบันดาลให้ถูกต้องเกิดเสียงไพเราะ^{๗๓}

(๒) เครื่องดนตรีไทยมีครู

คนไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับดนตรีไทยมีความเชื่อกันว่า เครื่องดนตรีไทยแต่ละชิ้นมีครูประจำ เช่น ครูระนาดคือพระสัพพาศรี ครูฆ้องคือพระนาคนพิภพ ครูพิณคือพระปัญจสีขร ครูตะโพนคือพระปรคนธรรพ นักดนตรีไทยจะให้ความเคารพต่อเครื่องดนตรีทุกชนิด โดยการยกมือไหว้ก่อนเริ่มเล่นและเมื่อเล่นเสร็จ ไม่เดินข้ามไม่หยิบของส่งข้ามเครื่องดนตรี และที่สำคัญคือ ตะโพนเป็นเครื่องดนตรีไทยที่มี

^{๗๒} ภูษิตา ศิริปัญญา, การแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หน้า ๒๖

^{๗๓} มนตรี ตราโมท, “ดุริยเทพ”. *ดนตรีไทยปริทัศน์ ครั้งที่ ๒* ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ความศักดิ์สิทธิ์ เป็นประธานของเครื่องดนตรีไทยเพราะเป็นตัวแทนของพระประคนธรรพ (หัวหน้าคนธรรพ) เทพผู้เป็นครูใหญ่การขับร้องและบรรเลงดนตรี^{๗๔} จึงทำให้นักดนตรีไทยนับถือ เคารพสืบทอดมา

ตั้งเช่นช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยต้องผ่านพิธีไหว้ครูช่างเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในวิชาชีพ ทำให้ช่างเกิดความศรัทธา เคารพ เชื่อมั่นในวิชาชีพเพราะเป็นศิษย์ที่มีครู ทำให้การประกอบอาชีพปลอดภัยและประสบความสำเร็จ ความเจริญ เช่น วินิจ พุกสวัสดิ์ ช่างผู้ชำนาญการสร้างเครื่องดนตรีไทยประเภทเครื่องสาย กล่าวว่า

...ก่อนที่จะเริ่มเรียนช่างจริงๆ จะต้องเข้าพิธีนี้ก่อน...
พิธีแบบช่างก็ไม่มีอะไรมาก ก็มีเครื่องมือช่าง เลื่อย กบ ค้อน ขวาน สว่า...ที่เป็นเครื่องมือช่างไม้...เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ดี...ทำให้เรามั่นใจมากในการเป็นช่างไม้...
ทำอะไรเกี่ยวข้องกับงานไม้...ครูช่างบอกว่า...เธอมั่นใจได้เลยว่าเธอสามารถที่จะเหยียบ ดึง คร่อม ขุด แต่งเครื่องดนตรีได้โดยไม่ต้องกังวลเลยเพราะเรามีครูช่างคุมอยู่...ครูช่างจะช่วยดูแลอยู่เหนือกว่า...^{๗๕}

จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องเครื่องดนตรีมีครูนั้น มีทั้งครูเทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูไม่มีชีวิต ครูมีชีวิต ครูผู้สอน ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจ ที่พึ่งทางใจ กำลังใจ และความกตัญญูตเวทีของศิษย์นั่นเอง

(๓) ต้นไม้มีเทพารักษ์

ช่างมีความเชื่อว่าต้นไม้ทุกต้นที่นำมาประดิษฐ์เครื่องดนตรีนั้นมีเทพารักษ์ เมื่อจะตัดต้นไม้มาทำเครื่องดนตรีไทยจึงต้องมีพิธีบอกกล่าวเทพารักษ์ และเมื่อนำไม้มาทำเครื่องดนตรี ผู้คนจะให้ความเคารพเครื่องดนตรีเพราะเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ เช่น จางวางทั่ว พาทยโกศล ทำพิธีบอกกล่าวขอเทพารักษ์ตัดต้นมะม่วงป่าขนาดกว้าง

^{๗๔} บทบาทในสังคมไทย, **ดุริยางค์ผสมศิลป์** หน้า ๗๗-๗๘

^{๗๕} วีรวัฒน์ เสนจันทร์ฉโยข, **กรรมวิธีการสร้างขอสสามสายของครุวินิจ พุกสวัสดิ์** หน้า ๘๑

๔ คนโอบต้นหนึ่งที่ถูกน้ำเซาะตลิ่ง เมื่อเจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตรขอให้ตัด แล้วจึงนำไม้ มะม่วงปานี้มาขุดทำกลองตะโพนมอญขนาดยักษ์ ๔ ใบ ซึ่งใช้ประโคมในงานพระเมรุทอง สนามหลวง งานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ วรพินิต^{๓๖}

๓. บทบาทของเครื่องดนตรีไทย: พลังกับพลวัต

เครื่องดนตรีไทยมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ทั้งเพื่อความบันเทิง ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สุด เพื่อการประกอบอาชีพ เพื่อการศึกษา เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคม ประเทศ เพื่อความเจริญของสังคม เพื่อแสดงฐานะทางสังคม เพื่อประกอบกิจกรรมในโอกาสต่างๆ ฯลฯ

บทบาทของเครื่องดนตรีไทยที่ให้ความบันเทิงนั้น เช่น การเล่นบรรเลงเดี่ยว การเล่นเป็นวงดนตรีไทยในโอกาส สถานที่ต่างๆ นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง จนกระทั่งถึงชาวบ้านที่มีสถานภาพทางสังคมสูง ดังความว่า

...รัชกาลที่ ๒...ทรงเป็นนักดนตรี...ทรงสีเป็นประจำคือ
ขอสายฟ้าฟาด...พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
...ทรงเป็นเจ้าของวงดนตรีไทยที่ยอดเยี่ยมที่สุดในสมัย
รัชกาลที่ ๔...สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ...ท่านก็
เล่นดนตรีมีมโหรีปี่พาทย์ที่บ้านของท่านในคลองมอญ
เครื่องดนตรีไทย...ยังได้ตกทอดมาจนถึงสมเด็จพระ
ปิตุจฉาเจ้าสุทิมมาลมารศรี...พระมารดาของทูลกระหม่อม...
เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๑ บริษัทแผ่นเสียง...ของเยอรมนี...ขอให้
วงปี่พาทย์วังบางขุนพรหมอัดแผ่นเสียง...^{๓๗}
และ

^{๓๖} พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, **ทูลกระหม่อม
บริพัตรกับการดนตรี** หน้า ๑๐๑

^{๓๗} พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, **ทูลกระหม่อม
บริพัตรกับการดนตรี** หน้า ๒๓-๓๔

...แม่ชอบดนตรีไทยและเพลงไทยเดิม ยามว่าง
แม่ชอบสีไวโอลินและสีซอด้วงเป็นทำนองเพลงไทย
เดิมสั้นๆ...แทบจะเรียกได้ว่ามีวงดนตรีไทยเล็กๆ
ในบ้านของเรา...^{๗๘} (แม่คืออิง พุกกะพันธุ์ ถึงแก่
กรรม พ.ศ. ๒๕๓๐)

เครื่องดนตรียังมีบทบาทในสังคมไทยอีกมากมาย คือเป็นมรดกของบรรพบุรุษ
มรดกของชาติ เช่น เครื่องมโหรีปี่พาทย์ที่จางวางทั่ว พาทย์โกศลงสร้างขึ้นด้วยฝีมือ
ประดิษฐ์งดงาม ซึ่งในปัจจุบันตระกูลพาทย์โกศลงมีเครื่องดนตรีไทยตกทอดมาหลายชั้น
ตั้งแต่ครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่บ้านหลังวัดกัลยาณมิตร^{๗๙} ได้แก่ ปี่พระประดิษฐ์ไพเราะ
ซอทวนนาครของทูลกระหม่อมบริพัตร เครื่องมโหรี เครื่องปี่พาทย์ทั้งมอญและไทย
ประดับด้วยมุกสวยงาม ใช้งานได้ดี ปัจจุบันเทวาประสิทธิ์ พาทย์โกศลง นักดนตรีไทย
ผู้เป็นทายาทรักษามรดกนี้^{๘๐} กลองของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านครสวรรค์
วรพินิต สมัยเมื่อประทับวังบางขุนพรหม มีขนาดใหญ่ที่คนเข้าไปนอนข้างใน ๒ คนเรียง
เป็นแถวจนถึงใบเล็กที่สุด ปัจจุบันอยู่ที่วังสวนผักกาด ถนนศรีอยุธยา^{๘๑} หรือเครื่องดนตรี
ไทยในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ดังความว่า

...ข้าพเจ้าเองเคยหัดเล่นดนตรีมาหลายอย่างตั้งแต่เด็ก...
จึงมีเครื่องดนตรีอยู่มาก เมื่อเริ่มเรียนดนตรีไทย ก็ไปค้น
เครื่องดนตรีไทยที่มีผู้น้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^{๗๘} ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์ เก็บข้อความรู้เรื่องดนตรีไทย ประชุมบทเพลงไทยเดิม
คำปรารภ

^{๗๙} ศรีสุนทร นาคะอภิ, “จางวางทั่ว พาทย์โกศลง”, *ดนตรีไทยอุดมศึกษา* ครั้งที่ ๒๐
หน้า ๓๓

^{๘๐} กรรชิต จิตรระทาน, *ดนตรีไทยในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา
๒๕๕๓, หน้า ๑๐๓.

^{๘๑} พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, *ทูลกระหม่อม
บริพัตรกับการดนตรี* หน้า ๑๐๐

และขอพระราชทานมาฝึกหัด จึงได้เครื่องดนตรีมาหลายชิ้น
มีทั้งซอด้วง ซออู้ กระจับปี่...จนถึงเครื่องดนตรีที่ทำอย่าง
ประณีต ฝีมือดี เสียงดี ที่ช่างประดิษฐ์ขึ้นด้วยตนเอง
แล้วนำมามอบให้...ต่อมาก็มีผู้ยกเครื่องดนตรีให้ เช่น
เครื่องเป่าพาทย์ประดับงาทั้งชุด (หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช)
เครื่องเป่าพาทย์มอญทั้งชุด(ชวลีสตรี กันตารัตติ) ซอด้วงงา
ของพระยาอุดมราชภักดี ขอสามสายอีกหลายคัน ซออยู่ที่ได้กะโหลก
จากหัวหิน แกะลายที่กองหัตถศิลป์...สำเร็จเป็นซอที่เชียงใหม่
โดยฝีมือเจ้าสุนทร ณ เชียงใหม่...^{๔๒}

และเครื่องดนตรีไทยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เช่น ซออู้ ที่
หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ประทานอันเป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีความ
ประณีตงดงามคือ

...ซอู่กะโหลก ทำจากกะลามะพร้าวขึ้นหน้าด้วย
หนังวัว มีช่องเสียงเจาะและส่งครอบงาฉลุ คันทวน
และลูกบิดทำจากงา...ยอดคันทวนแกะสลัก
เป็นรูปเงือกบุรุษ ส่วนที่คันทวนแกะเป็นรูป
นางเงือก...คันทวนก็เป็นงาทั้งอัน ใกล้เคียงจับ
ยังแกะสลักคล้ายขนนกอีกด้วย...^{๔๓}

๔. บทบาทของบริบทสังคมไทย: สภาพส่งเสริม สนับสนุน

สภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมล้วนเป็นบริบทของสังคม
ไทยที่เป็นสภาพแวดล้อมส่งเสริม สนับสนุน พัฒนางานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่อง
ดนตรีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อใดก็ตามที่มีสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง
วัฒนธรรมเกื้อหนุนการดนตรีไทยย่อมส่งเสริม เพิ่มพูน พัฒนาให้เกิดช่างฝีมือ พัฒนา

^{๔๒} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร, *ดนตรี
ไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐* วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๑ หน้า ๓

^{๔๓} *ประณีตศิลป์ไทย* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖) หน้า ๒๔๒

องค์ความรู้ ปริมาณและคุณภาพของเครื่องดนตรีไทยตามมาเป็นกลไกกระบวนการขับเคลื่อนงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย ด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันกับงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เช่น สภาพการดนตรีไทย นักดนตรีไทย นักประพันธ์เพลงไทย นักร้องเพลงไทย นักฟังเพลงไทย เจ้าของวงดนตรีไทย ช่างประดิษฐ์ช่างซ่อมเครื่องดนตรีไทย เช่น

๑) สภาพการของดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นได้รับการสืบทอดมาจากสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรี ตั้งความว่า

...สมัยกรุงธนบุรีนั้นยังมีเครื่องดนตรีอยู่มาก
และมีเครื่องดนตรีของต่างชาติเข้าบรรเลงอยู่บ้างด้วย
ดังปรากฏตามหมายกำหนดการ...ฉลองพระแก้วมรกต...
ว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิณพาทย์ไทย
พิณพาทย์รามัญ มโหรีไทย มโหรีแขก ฝรั่งเศส
ญวน เขมร ผลัดเปลี่ยนกันสมโภช...^{๔๔}

ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ มีผู้ประดิษฐ์กลองทัดเพิ่มอีก ๑ ลูก เป็น ๒ ลูกเสียงตุม ตุ่ม ต่อม ต่อม รัชสมัยรัชกาลที่ ๒ พระองค์ทรงเป็นศิลปินเอก ทรงขอสามสายเป็นเยี่ยม มีปีพาทย์บรรเลงรับการขับเสภากับใช้กลองสองหน้ามาจนถึงปัจจุบัน ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ มีชาวต่างชาติเข้ามาหลายชาติ มีผู้ประดิษฐ์ระนาดทุ้มให้มีขนาดโตขึ้นเป็นเสียงทุ้ม ระนาดเก่าจึงเรียกระนาดเอก ทำห้องวงเล็กให้มีขนาดเล็กกว่าเก่า ห้องเก่าจึงเรียกว่าห้องวงใหญ่ จึงนำมาเป็นวงปีพาทย์เครื่องคู่ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ การดนตรีไทยเจริญมากเนื่องจากรัชกาลที่ ๔ ทรงยกเลิกพระราชกำหนดในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่หลวงมีละครผู้หญิงได้แต่ผู้ชายไม่ได้ จึงมีพระราชดำริว่าหากมีละครผู้หญิงเพิ่มขึ้นอีกนอกจากหลวงแล้ว ก็จะทำให้บ้านเมืองครึกครื้นดี จึงมีการหัดละครผู้หญิงกันมากขึ้น ซึ่งแต่ก่อนเป็นละครผู้ชายก็ค่อยๆ หดไป แล้วผู้ชายเหล่านี้ก็เปลี่ยนมาเล่นเครื่องดนตรีปีพาทย์กันมาก จึงทำให้เกิดวงดนตรีปีพาทย์ผู้ชายตามวัง บ้านมาก แต่ละวงก็มีครูฝึกหัดกัน เช่น ครูมีแขก

^{๔๔} สุรพล สุวรรณ, *ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย* หน้า ๓๓

(พระประดิษฐ์ไพเราะ) อยู่วงดนตรีของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ก็ทรงเป็นนักดนตรีด้วย และมีพระราชดำริให้ประดิษฐ์ระนาดทุ้มเหล็ก คู่กับระนาดเอกเหล็ก ทำให้เกิดวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ซึ่งเป็นต้นแบบให้เกิดวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ในวัง บ้านขุนนางกันหลายวง ต่อมารัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เพิ่มวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์บรรเลงประกอบละครดึกดำบรรพ์ ถึงรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงตั้งกรมมหรสพ กรมพิณพาทย์หลวง กรมช่างมหาดเล็ก กรมโขนหลวง ทรงจัดปี่พาทย์เวรสำหรับงานพิธีและตามเสด็จ รวมทั้งพระราชทานทินนามข้าราชการทางการดนตรีไว้อีกมากมาย มีนักดนตรีไทยที่เป็นช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เช่น เทียบ คงลายทอง และเป็นช่วงเวลาที่การโขน ละคร ดนตรีเจริญสูงสุด หลังจากนั้น การดนตรีไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงลดสถานภาพลงเนื่องจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ อย่างไรก็ตามก็ดีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ก็ทรงฝึกหัดดนตรีไทย พระราชนิพนธ์เพลงไทย ทรงตั้งวงเครื่องสายมีสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีและเจ้านายร่วมวงด้วย^{๔๕} ในรัชกาลที่ ๘ ก็เกิดผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมการดนตรีไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ทรงเป็นทั้งนักดนตรีไทย นักร้องเพลงไทยด้วย

๒) ความเจริญทางอาชีพของช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยเป็นบริบททางสังคม เศรษฐกิจที่สำคัญตั้งที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวไว้ว่า “...ข้าพเจ้าขอเน้นว่าเครื่องดนตรีนั้นคือชีวิตของนักดนตรี และยังเป็นชีวิตของคนสร้างเครื่องดนตรีอีกด้วย...”^{๔๖} เครื่องดนตรีไทยเป็นชีวิตของช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย เนื่องจากการดำรงชีพด้วยการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยนั้นเป็นการสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงตนและครอบครัว มีสถานภาพทางสังคมดี มีเกียรติและชื่อเสียงเช่น

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓-๔๘

^{๔๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พิพิธภัณฑ์เครื่องดนตรีไทย, ดนตรี

ไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐ หน้า ๕

- หม่อมเจ้าดำรง ปราโมช (เจ้าบั้ง) ผู้กลึงของช่างให้วังต่างๆ ในรัชสมัย
รัชกาลที่ ๕

- พระยาศุภกรรมศิลปประสิทธิ์ ผู้สร้างชุดเครื่องสายของกรมมหรสพ
ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ - ๗

- ประจิตต์ ชัยเจริญ ช่างทำซอที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสมุทรสงคราม

- สมชัย ชำพาลี เจ้าของสมชัยการดนตรี

- ดำรง แยมบาง ช่างวงบ้านเนิน

- เตือน พาทยกุล ศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรีไทย พ.ศ. ๒๕๓๕

- ศิวศิษฐ์ นิลสุวรรณ ช่างซ่อมและเทียบเสียงเครื่องดนตรีไทยทุกชนิด

- จรูญ ชมชื่น ช่างแกะสลักลายกะโหลกซอ^{๔๗}

- ครอบครัวตระกูลเขียววิจิตร มีฤทธิ์ เขียววิจิตร เป็นลูกเขย อยู่บ้าน
บางลำพู กรุงเทพฯ ที่เป็นทั้งนักดนตรีและช่างทำเครื่องดนตรีไทย^{๔๘}

- หมูบ้านทำกลองบ้านแพ ตำบลเอกราช อำเภอป่าโลง จังหวัดอ่างทอง
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐-ปัจจุบัน

- บ้านลาวทำขลุ่ยในชุมชนบางไส้ไก่ กรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ จนถึง
ปัจจุบันเป็นแหล่งผลิตขลุ่ยคุณภาพดี ทั้งขลุ่ยหลีบ ขลุ่ยเพียงออ ขลุ่ยอู้ มีการตกแต่ง
ลายดอกพิกุล ลายตาประณีต ลายหิน ลายตลก^{๔๙}

๓) ความเจริญทางการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาระดับชั้นเครื่องดนตรีไทยมีพัฒนาการมาจากการศึกษาแผน
โบราณจากวัง แล้วเผยแพร่ต่อมายังบ้านที่มีสถานภาพทางสังคมสูงแล้วจึงเป็นชาวบ้าน
ทั้งชาวจีน ชาวไทยในกรุงเทพมหานคร ปริมณฑลและต่างจังหวัดในภาคกลางทั้งใน
ตระกูลที่ชำนาญการดนตรีไทยกับช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย และตระกูลครอบครัว

^{๔๗} อานันท์ นาคคง และอัษฎภาวุธ สาคริก, การสำรวจช่างทำเครื่องดนตรีไทยในปัจจุบัน
(พ.ศ. ๒๕๔๔) **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒** หน้า ๑๐๖-๑๒๓

^{๔๘} ณรงค์ เขียนทองกุล, มานุษยวิทยาการดนตรี: กรณีศึกษาบ้านบางลำพู, **ลมไม่รู้ไร
โยชชายไทรครุ** ที่ระลึกในงานมฤตยาภิวัตน์ฉลองตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๖ วันที่ ๒๖
กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗

^{๔๙} ธนบุรี (กรุงเทพฯ: สารคดี, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๐-๑๙๑

ช่างที่มีฝีมือความรู้การดนตรีไทย ซึ่งยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๘) เช่น

...สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ...ก็เล่นดนตรี
มีมโหรีที่บ้านของท่านในคลองมอญ เครื่องดนตรีไทย
และแม้แต่นักดนตรีจากสำนักดนตรีแห่งนี้ยังได้ตกทอดมาจน
ถึงสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
พระมารดาของทูลกระหม่อมด้วย...^{๙๐} ...ทูลกระหม่อมทรง
มีระนาดเอกพิเศษรางหนึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากตระกูล
บุណาค...เป็นของเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค)...ทรง
ตีเล่นเป็นการสำราญพระทัย...ครั้งยังอยู่วังบางขุนพรหม...^{๙๑}

นอกจากวังบางขุนพรหมยังมีวังบูรพาภิรมย์ที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีเครื่องดนตรีและวงมโหรี
เครื่องพิณพาทย์ประดับงาและมุกในห้องเก็บเครื่องดนตรีหลังพระตำหนักใหญ่^{๙๒}
ซึ่งผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า ในวังบางขุนพรหม วังบูรพาภิรมย์ย่อมต้องมีการศึกษา
เกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทยที่ใช้การเล่นบรรเลงหรือแสดงสถานภาพทางสังคมเพียง
อย่างเดียว คงจะต้องมีช่างประจำวังตามที่จักรี มงคลกล่าวถึงการสร้างซอสามสาย
โดยช่างในวังเมื่อครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๖ ดังความว่า

...การสร้างซอสามสาย...ก็มีอยู่ว่าเจ้านายมาก็กลายเป็น
ของสูง ใช้เล่นเวลาขึ้นพระอยู่...เขาก็หาช่างมาทำด้วยวัสดุ
ที่มีคุณค่า...งาช้าง...ทอง...ช่างก็จะอยู่ประจำวังเป็น
ช่างหลวงเลย ยิ่ง ร.๒ เป็นช่างอยู่แล้ว...ให้ไปเอาหนง
ทางนั้น...เลยสืบทอดมา...รัชกาลที่ ๕ ก็มีช่างกลึง
ที่มีชื่อเสียงมากคือ หม่อมเจ้าดำรง ปราโมช...กลึงซอ
ให้แต่ละวังต่างๆ เยอะ...ซอทวนนาทที่อยู่บ้านจางวางทั่ว...

^{๙๐} พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล, **ทูลกระหม่อม
บริพัตรกับการดนตรี** หน้า ๒๖

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑

^{๙๒} สังกรธรรม (นามแฝง), **อาทิตย์อุไทย** (กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔

ก็มีมือของเจ้าบังกลิง...เดี๋ยวนี้ก็มาเอาเป็นแบบอย่าง
...หมดรัชกาลที่ ๕ ขอสามสายก็หายไป...จนหนักเข้า
ช่างหายไป เพิ่งมาทำกันในยุคหลัง...ได้กระสวนจาก
อาจารย์ภาวาส บุนนาค...ทุลกระหม่อมบริพัตรนี่
ต้องมีช่างอยู่ในวัง (วังบางขุนพรหม)...^{๙๓}

นอกจากนั้น ในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ ช่างชาวบ้านของร้านดุริยบรรณ
ยังมีโอกาสได้ศึกษาการประดิษฐ์ช่ออุ้มตามต้นแบบของช่างหลวงจากพระยาวิศุกรรม
ศิลป์ประสิทธิ์ ตามที่ธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล ช่างที่อนุรักษ์รูปทรง สัดส่วนของช่ออุ้ม
ตามแบบกระสวนของร้านดุริยบรรณ กล่าวว่า

...พอร้านมีช่างเป็นของตนเอง...มีความสนิทสนมกับ
พระยาวิศุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ เลยได้แบบกระสวนทั้งหมด
ของช่ออุ้ม...พระยาวิศุกรรมศิลป์ประสิทธิ์ก็ได้้นำขอ
ต้นแบบที่ท่านสร้างขึ้นเอง ถวายเป็นของขวัญของ
รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ถือว่าร้านดุริยบรรณเป็นร้านเดียว...
ร้านแรกที่ได้นำกระสวนแบบของในวังหลวงมาใช้...
ช่างที่เกิดขึ้นมาทีหลัง ก็มาลอกแบบทำตามแบบ
สัดส่วน รูปทรงดุริยบรรณ จนเรียกติดปากว่า
กระสวนดุริยบรรณ...ถือว่าเป็นงานที่ทำมือจริงๆ...^{๙๔}

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ การศึกษาของชาวบ้านในหมู่บ้านจัดสรรที่ไม่มีความรู้
เรื่องการช่าง การดนตรีไทย แต่ศึกษาแล้วมีอาชีพรับจ้างแกะสลักเครื่องดนตรีไทยเลี้ยง
ครอบครัวได้ในรัชกาลปัจจุบัน เช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ พิมพ์ เกิดทรงได้ถ่ายทอดวิชาการ
แกะสลักเครื่องดนตรีไทยให้น้องชายกับชาวบ้านในหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว ตำบลมารวิชัย
อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเรียกการศึกษาว่าการศึกษาในระบบ
เครือข่ายกับการฝากตัวเป็นศิษย์ จนกระทั่งมีช่างแกะสลัก ๘ คน รับจ้างแกะสลัก

^{๙๓} วีรวัดณ์ เสนงันท์มิไชย, *กรรมวิธีการสร้างขอสสามสายของครุพินิจ พุกสวัสดิ์*
หน้า ๑๙-๒๑

^{๙๔} ตั้งปณิธาน อารีย์, *กรรมวิธีการสร้างช่ออุ้มของครุธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล*, หน้า ๑๗

เครื่องดนตรีไทย ๗ ชนิดที่มากที่สุดคือ ซ้องมอญที่แกะลายทั้งหมด ๑๑ ลาย^{๔๔}

นอกจากนั้น ความเจริญจากการศึกษาการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในรัชกาลปัจจุบันยังมีเพิ่มขึ้น ซึ่งสังเกตได้จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับช่างและการสร้างเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพฯ ปริมณฑลและจังหวัดภาคกลาง มีทั้งบทความ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เช่น

- พ.ศ. ๒๕๒๖ - การสร้างเครื่องดนตรีไทย
- พ.ศ. ๒๕๓๐ - สมเด็จพระเทพรัตนฯ กับไม้มะริด ไม้หายากสำหรับทำเครื่องดนตรีไทย
- พ.ศ. ๒๕๓๑ - พิพิธภัณฑ์เครื่องดนตรีไทย
- พ.ศ. ๒๕๔๒ - แหล่งผลิตเครื่องดนตรีไทยในจังหวัดนครนายก
- ช่างทำเครื่องดนตรีไทย
- พ.ศ. ๒๕๔๔ - กว่าจะเป็นพื้นระนาดเอก
- การสำรวจช่างทำเครื่องดนตรีไทยในปัจจุบัน
- ทักษะเกี่ยวกับช่างทำเครื่องดนตรีไทย
- พ.ศ. ๒๕๕๔ - วิธีการประดิษฐ์จะเข้ให้มีคุณลักษณะเสียงดังกังวาน ใส และการตกแต่งคุณภาพเสียง
- กรรมวิธีการสร้างข่อยของครูธีรพันธุ์ ธรรมานุกูล
- พ.ศ. ๒๕๕๕ - กรรมวิธีการสร้างขอสายของครูวินิจ พุกสวัสดิ์
- การแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การศึกษาช่างกับการประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยดังกล่าวช่วยอมแสดงให้เห็นว่า เรื่องการศึกษางานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยในรัชกาลปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างมาก

^{๔๔} ภูษิตา ศิริปัญญา, การแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หน้า ๖.

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทย: พลังบทบาทเพื่อเครื่องดนตรีดี

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยเป็นสมบัติของสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นวัฒนธรรมทางศิลปะ สาขางานช่างฝีมือทั้งโสตศิลป์กับทัศนศิลป์ คือการรับรู้เสียงจากการฟังกับการชมรูปทรงความงามจากการเห็นเครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี เครื่องเป่าของวงดนตรีไทย เพื่อทำให้เกิดความบันเทิงอารมณ์เป็นสิ่งสำคัญอันเป็นสุนทรียรส

งานช่างฝีมือดังกล่าว มีบทบาทสำคัญทางวัฒนธรรมในสังคมไทยทั้งบทบาทของช่างฝีมือชาววังที่เผยแพร่มาสู่ชาวบ้านเป็นเครือข่ายกลุ่มช่างในวัง บ้าน ชุมชน ด้วยวิธีการสะสม ปรับปรุง ถ่ายทอดความรู้อย่างบูรณาการตามการศึกษาแบบโบราณในเรื่องต่างๆ เช่น พุทธศาสตร์ ศิลปะ งานช่างฝีมือ คติชนวิทยา เพื่อให้สามารถประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยได้ตามอัตลักษณ์ของเครื่องดนตรีกับความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ความสนใจของช่าง เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความพึงพอใจของนักดนตรีไทยและสังคมไทยในแต่ละช่วงสมัยของความนิยมการดนตรีไทย เครื่องดนตรีไทยแต่ละชนิด ด้วยบริบทของสังคม เช่น ความเจริญในการประกอบอาชีพของช่าง ความเจริญทางการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทยทั้งการศึกษาแบบโบราณ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ

หากงานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้แสดงบทบาทครบ ไม่น้อยเกินไปทั้งช่าง องค์ความรู้ ผลงาน การประกอบอาชีพ การศึกษา ฯลฯ แล้ว ย่อมทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนให้งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยได้ดำรงอยู่ ปรับปรุง พัฒนา วิวัฒนาการต่อไปเพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้สังคมไทยมีเครื่องดนตรีไทยดีทั้งคุณภาพเสียง รูปทรง สัดส่วน ความประณีต งดงามด้วยฝีมือดี อันเป็นอัตลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า มูลค่าเมื่อผ่านกาลเวลาและสมัยต่างๆ ในสังคมไทย และสังคมอาเซียนต่อไป

บทสรุป

เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวไว้ว่า “...เครื่องดนตรีคือชีวิตของนักดนตรีและยังเป็นชีวิตของคนสร้างเครื่องดนตรี...”^{๖๖} และ “...ประสิทธิผลทางดนตรีที่เกิดแก่ผู้ฟังประกอบด้วยความสามารถของนักดนตรีและเครื่องดนตรีประกอบกันมีอัตราส่วนประมาณ ๗๐ : ๓๐...นักดนตรีเก่ง...เครื่องดนตรีคุณภาพต่ำ เป็นอุปสรรคต่อผู้บรรเลง...”^{๖๗} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเครื่องดนตรีมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ส่งเสริมให้นักดนตรีประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ ๑๐๐ % นักดนตรีดังก็ต้องมีช่างทำเครื่องดนตรีดีตามสัดส่วน ๗๐ : ๓๐ % เครื่องดนตรีจึงเป็นเครื่องมือส่งเสริม สนับสนุน เกื้อกูล ดำรงควมามีคุณภาพของเสียงให้นักดนตรี นักฟังดนตรี เกิดความพึงพอใจร่วมกัน

งานช่างฝีมือประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยจึงมีความสำคัญและบทบาทดำเนินให้เกิดเครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี เครื่องเป่าในสังคมไทยจากการบูรณาการความรู้ งานช่างฝีมือ เช่น งานช่างไม้ งานช่างกลึง งานช่างบุ งานช่างหล่อ งานช่างรัก งานช่างแกะ งานช่างสลัก งานช่างประดับมุกจากวัสดุไม้ งา เหล็ก ทองเหลือง มุก ให้มีลักษณะ รูปทรง สัดส่วนที่งดงามเพื่อคุณภาพของเสียงและการประดับตกแต่งให้จิตรบรรจงเพื่อความงดงาม เช่น ระนาด ซอ ข้อง กลอง ตะโพน เปิงมาง ชลู้ย เพื่อตอบสนองความต้องการของนักดนตรีไทย ผู้ฟังดนตรีไทย ผู้ประกอบกิจการดนตรีไทย ผู้ศึกษาดนตรีไทย ผู้สนใจดนตรีไทยในสังคมไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นสมบัติล้ำค่าทางวัฒนธรรมที่เอื้อประโยชน์สุข ความมั่งคั่ง ความมั่นคงต่อสังคมไทย สังคมอาเซียน สังคมโลกสืบมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น การนำกลองแขกของชวา กลองมลายูของมลายู เปิงมางของมอญ ขิมของจีน ไวโอลิน เปียโนของตะวันตกมาบรรเลงร่วมกันในวงดนตรีไทย ซึ่งแสดงให้เห็นพลังและพลวัตวัฒนธรรมด้านงานช่างประดิษฐ์เครื่องดนตรีอย่างชัดเจน

^{๖๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พิพิธภัณฑ์เครื่องดนตรีไทย, **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐** หน้า ๕

^{๖๗} อภัย นาคคง, ทัศนะเกี่ยวกับช่างทำเครื่องดนตรีไทย **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒** หน้า ๒๒

บรรณานุกรม

กรรชิต จิตรระทาน. **ดนตรีไทยในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา ๒๕๕๓.

เครื่องดนตรีจี้ว, **กินรี** ๑๘, ๗ (กรกฎาคม ๒๕๕๔): ๕๘-๖๒.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. บ้านช่างในกรุงศรีอยุธยา. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม ๗**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๕๒.

ณรงค์ เขียนทองกุล. มานุษยวิทยาการดนตรี กรณีศึกษาบ้านบางลำพู **ลมไม้รู้โรย โยชชายไหวคู่ครุ คู่ขวัญศิลปิน**. (ที่ระลึกในงานมูทิตาจิตฉลองตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๖ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗).

ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๒. วันที่ ๑๘ - ๒๑ มกราคม ๒๕๕๔ ณ มหาวิทยาลัยมหิดล. **ดุริยางค์ผสมศิลป์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉาปนกิจศพนางอึ้ง พุกกะพันธุ์ วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๕.

ตั้งปณิธาน อารีย์. **กรรมวิธีการสร้างขลุ่ยของครูธีรพันธุ์ ธรรมานุกุล**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๔.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑**. พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๐๓. ทัศนีย์ ยาวะประภาษ. “เครื่องดนตรีไทยงาช้าง”, **กินรี**. ๑๓, ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๓๙): ๖๘-๗๔.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. พิพิธภัณฑสถานเครื่องดนตรีไทย. **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐** วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๑.

ธนบุรี กรุงเทพฯ: สารคดี, ๒๕๕๒.

ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานเครื่องดนตรีไทย**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ (อุ่น ดุรยะชีวิน) วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐.

ธิดารัตน์ วิเศษศักดิ์. แหล่งการผลิตเครื่องดนตรีไทยในจังหวัดนครนายก. **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๓๑**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.

บุญธรรม ตราโมท .**คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย**. ม.ท.ป., ๒๔๘๑.

ปัญญา รุ่งเรือง. **ประวัติการดนตรีไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ม.ป.ป.

ประณีตศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ เล่ม ๑ ใน**ประชุมหนังสือประกอบวิชา**

ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑ กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙.

พญาภิไทย .**ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ห้า. กรุงเทพฯ: ครูสภา, ๒๕๔๕.

พูนพิศ อมาตยกุล .สมเด็จพระเทพรัตนฯ กับไม้มะริดไม้หายากสำหรับทำเครื่องดนตรี

ไทย **สยามรัฐ** วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๐.

ไพศาล อินทวงศ์. **คลินิคดนตรีไทยและแนะนำเครื่องดนตรีไทย**. กรุงเทพฯ: สำนัก

ดนตรีไทย ดอท คอม, ๒๕๔๔.

ภูษิตา ศิริปัญญา. **การแกะสลักเครื่องดนตรีไทยหมู่บ้านตลาดปิ่นแก้ว อำเภอสนา**

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา

ดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๕๕.

มนตรี ตราโมท. ดุริยางค. **ดนตรีไทยปริทัศน์ ครั้งที่ ๒** กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐.

วรรรลภา พรหมทอง. **กรรมวิธีการสร้างขอตัวของช่างอีร์พันธุ์ ธรรมานุกูล**.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

วีรวัดน์ เสนจันทร์ศิโยย. **กรรมวิธีการสร้างขอสายของครุวินิจ พุกสวัสดิ์**

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชา

ดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา

๒๕๕๕.

ศิริรัตน์ บุษบง, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าและพูนพิศ อมาตยกุล. **ทุนกระหม่อม**

บริพัตรกับการดนตรี. ม.ป.ท, ๒๕๒๔.

ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหง. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ

กรมศิลปากร, ๒๕๓๓ (พิมพ์ในโอกาสวันอนุรักษ์มรดกไทย วันที่ ๒ เมษายน

๒๕๓๓)

ศรีสุนทร นาคะอภิ. จางวางทั่ว พาทยโกศล **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๒๐**. วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๑ ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จังหวัดนครนายก.

สังข์ธรรม (นามแฝง). **อาทิตย์อุไทย**. กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี, ๒๕๕๑.

สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล. **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์**. พระนคร: ก้าวหน้า, ๒๕๑๐.

สมัย สุทธิธรรม. **อ่างทอง**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

สุรพล สุวรรณ. **ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

เสนีย์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. **ปาฐกถาเรื่องกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา**. พระนคร: คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา, ๒๕๑๐.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรงวัง **ร.๕ ๖ ๙๙/๑๑** เรื่องร้อง (๑๖ - ๒๓ มีนาคม ร.ศ.๑๑๙)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ **ร.๖ น. ๒๐.๑๘/๖๕** เรื่องจะมีสังคีตเป็นการหลวงอีก (๖ กันยายน - ๒๔ ตุลาคม ๒๔๕๙)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ **ร.๖ น. ๒๐.๑๘/๖๕** เรื่องหัดละคร หัดพิณพาทย์ นักร้อง ดอกสร้อย สักวาเวลานี้ตามบ้านราชการชอบหัดละครและดนตรีต่างๆ มาก (๙ กันยายน - ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๕๙)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงนครบาล รัชกาลที่ ๖ **ร.๖ น. ๒๐.๑๘/๑๑๒** เรื่องประกวดปีพาทย์ ณ วังบางขุนพรหม (๒ พฤศจิกายน ๒๔๖๖)

สารบัญชี ส่วนที่ ๒ คือราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก จ.ศ. ๑๒๔๕ เล่มที่ ๒
กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ, ๒๕๔๑.

หลอ เกตุแก้ว. การสร้างเครื่องดนตรีไทย. **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๕**. วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๖. ณ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหาร (ลาดกระบัง).

อภิวันท์ อดุลยพิเชฏฺฐ์. **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**. พิมพ์ครั้งที่สาม
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

อรไท ผลดี. พรรณพืชที่ใช้ทำเครื่องดนตรีไทย. **การสัมมนาดนตรีไทย เรื่องปัญหาใน
การผลิตเครื่องดนตรีไทย** จัดโดยคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย วันที่ ๒๘ - ๒๙ ตุลาคม ๒๕๓๕ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

อิเหนา พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๒ พระนคร: ประจักษ์วิทยา, ๒๕๑๐.

อุดม อรุณรัตน์ .**ต้นตอของสามสาย**. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเปี่ยมศรี
ดุริยางกูร วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๓๔.

**เอกสารประกอบฐานข้อมูลการช่างเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล** สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ.
๒๕๕๕.